

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
Кафедра публічного управління та адміністрування**

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

Розвиток смарт-спеціалізації регіонів України

Виконав:

студент магістратури за спеціальністю
281 Публічне управління та
адміністрування денної форми навчання
Галаш Андрій Анатолійович

Науковий керівник:

Юричина Ірина Анатоліївна

Рецензент:

Хмельницький – 2024 рік

АНОТАЦІЯ

Галаш А.А. – Розвиток смарт-спеціалізації регіонів України.

Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування.

Магістерська робота присвячена важливій науковій проблемі, пов'язаній із забезпечення розвитку смарт-спеціалізації регіонів України. Зокрема, автором розкрито Сутність смарт-спеціалізації. Також окрему увагу приділено еволюції розвитку моделі смарт-спеціалізації.

Зі свого боку, у рамках практичних аспектів розвитку смарт-спеціалізації регіонів України здійснено аналіз джерел фінансування смарт-спеціалізації регіонів України. Проведено аналіз нормативно-правового забезпечення смарт-спеціалізації в регіонах України.

З метою надання пропозицій щодо розробки напрямів підвищення ефективності розвитку смарт-спеціалізації автором обґрунтовано, що смарт-спеціалізація є дієвим інструментом забезпечення конкурентоспроможності України та її регіонів. Також визначено можливості імплементації європейського досвіду впровадження смарт-спеціалізації для стимулювання економіки України та її регіонів.

Ключові терміни: смарт-спеціалізація, розвиток, регіон, ефективність.

SUMMARY

Halash A.A. – Development of smart specialization of the regions of Ukraine.

Master's thesis for obtaining a master's degree in the specialty 281 Public management and administration.

The master's thesis is devoted to an important scientific problem related to ensuring the development of smart specialization in the regions of Ukraine. In particular, the author revealed the essence of smart specialization. Special attention is also paid to the evolution of the development of the smart specialization model.

For its part, within the framework of the practical aspects of the development of smart specialization in the regions of Ukraine, an analysis of the sources of financing smart specialization in the regions of Ukraine was carried out. An analysis of the regulatory and legal support of smart specialization in the regions of Ukraine was carried out.

In order to provide proposals for the development of ways to increase the efficiency of the development of smart specialization, the author substantiated that smart specialization is an effective tool for ensuring the competitiveness of Ukraine and its regions. The possibility of implementing the European experience of implementing smart specialization to stimulate the economy of Ukraine and its regions has also been determined.

Key terms: smart specialization, development, region, efficiency.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ	6
1.1 Сутність смарт-спеціалізації.....	6
1.2. Еволюція розвитку моделі смарт-спеціалізації.....	14
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	19
2.1. Аналіз джерел фінансування смарт-спеціалізації регіонів України	19
2.2. Аналіз нормативно-правового забезпечення смарт-спеціалізації в регіонах України	32
РОЗДІЛ 3. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	46
3.1. Смарт-спеціалізація як інструмент забезпечення конкурентоспроможності України та її регіонів.....	46
3.2. Імплементация європейського досвіду впровадження смарт спеціалізації для стимулювання економіки України та її регіонів	51
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Швидкість технологічних змін зумовлює необхідність безперервної смартизації економіки, оскільки впровадження інновацій підвищує конкурентоспроможність як фірм, так і регіонів і позитивно впливає на рівень добробуту населення. Здатність до розробки нових ідей, рекомбінації наявних знань і створення нових технологічних траєкторій та впровадження концепції смарт-спеціалізації як промислової та інноваційної основи для регіональних економік дають можливість вирішувати проблеми економічного розвитку в будь-яких умовах. Особливої актуальності питання смарт-спеціалізації України набуває в умовах воєнних дій, за яких необхідно швидко і якісно відновлювати зруйнований житловий фонд, об'єкти соціальної та виробничої інфраструктури, комплементарно створюючи базис для довгострокового інноваційного розвитку країни. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження концепції смарт-спеціалізації та її впливу на соціально-економічне становище країн визначаються як сформованістю теоретичних напрацювань, що пов'язано, насамперед з регламентацією принципів та механізмів реалізації політики, так і емпіричними дослідженнями в умовах невизначеності й турбулентності економічних процесів.

Теоретичним та практичним дослідженням смарт-спеціалізації присвячені наукові доробки таких вчених як: І. Єгоров та Ю. Рижкова, Pierre-Alexandre Balland, Ron Boschma, Joan Crespo and David L. Rigby, Foray, D., David, P. and Hall, B., Hidalgo C., and Hausmann, R., Gianelle, C., Guzzo, F., and Marinelli, E., Hegyi, Fatime Barbara, Prota Francesco, D. Kyriakou, C. Cohen and M. Przeor, Camagni, R. and Capello, R. тощо.

Проте питання розвитку смарт-спеціалізації регіонів України завжди залишається актуальним та таким, що потребує поглибленого вивчення.

Мета та завдання дослідження. *Метою магістерської роботи є систематизація теоретичних аспектів та обґрунтування практичних пропозицій щодо підвищення ефективності розвитку смарт-спеціалізації регіонів України. У відповідності до цієї мети були поставлені та послідовно вирішувались такі*

основні завдання:

- визначити сутність смарт-спеціалізації;
- описати етапи еволюції розвитку моделі смарт-спеціалізації;
- здійснити аналіз джерел фінансування смарт-спеціалізації регіонів України;
- провести аналіз нормативно-правового забезпечення смарт-спеціалізації в регіонах України;
- обґрунтувати роль смарт-спеціалізації у забезпеченні конкурентоспроможності України та її регіонів;
- навести шляхи імплементації європейського досвіду впровадження смарт-спеціалізації для стимулювання економіки України та її регіонів.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням розвитку смарт-спеціалізації регіонів України. **Предмет** - теоретичні та прикладні аспекти розвитку смарт-спеціалізації регіонів України.

Методика магістерського дослідження. Для вирішення поставлених у магістерській роботі завдань використовувалась ціла низка методів дослідження. Зокрема, серед них - метод систематизації та узагальнення (для визначення понятійного апарату за темою дослідження), статистичний (для систематизації показників та виявлення тенденцій забезпечення розвитку регіонів), структурно-логічний метод (для визначення шляхів підвищення ефективності смарт-спеціалізації регіонів) та інші.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання теоретичних і практичних узагальнень та висновків магістерської роботи для підвищення ефективності розвитку смарт-спеціалізації регіонів України.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

1.1. Сутність смарт-спеціалізації

Основи для розробки концепції розумної спеціалізації вперше були створені за підтримки Директорату з технологій та інновацій Європейської Комісії такими дослідниками, як Д. Форє, П. Девід і Б. Холл, які запропонували бачення розумної економіки, яка мала значний вплив на політичну сферу в Європі, а потім і далеко за її межами [11]. Характеристика запровадження смарт-економіки та її адаптація до місцевої практики відображені в працях В. Белявцева та Д. Хріпунова [29]. Обґрунтування використання концепції розумної спеціалізації для забезпечення сталого розвитку колишніх промислових вуглевидобувних районів є предметом наукових досліджень О. Амоші, О. Ляха, М. Солдака та Д. Черевацького [27]. Г. Возняк досліджує процеси формування теоретико-методологічних засад інтелектуальної спеціалізації регіонів, наголошуючи на подвійності її функціонування [32]. Важливим чинником посилення конкурентоспроможності регіону, що може залежати від ефективної діяльності органів місцевого самоврядування та територіальних громад, вважають І. Чикаренко та Т. Маматова розумну економіку [74]. Враховуючи наявні дослідження специфіки розвитку інтелектуальної економіки в Україні, варто звернути увагу на досить обмежене коло питань у цій сфері, які виникли в сучасних умовах функціонування ринкової економіки. Вимагають дослідження питання формування системи інтелектуальної спеціалізації в регіональному просторі та обґрунтування сучасних регіональних інноваційних стратегій розвитку розумної економіки в Україні [48].

Теорії нерівномірного розвитку та регіонального дисбалансу, висунуті Е. Рейнертом, можна вважати міцною основою розумної спеціалізації. Вчений у своїй науковій праці «Як багаті країни стали багатими... і чому бідні країни залишаються бідними» [22] зробив висновок, що розвинені країни досягли такого високого рівня розвитку не завдяки активному використанню вільної торгівлі, а завдяки збалансоване поєднання державного регулювання та

стратегічних інвестицій. Причому епіцентром економічного розвитку таких країн є не торгівля, а виробництво та інновації, які разом створюють необхідний синергетичний ефект і системну взаємопідтримку всіх регіонів країни, що сприяє їх ефективному, конвергентному розвитку [22; 76]. Існуючі наукові досягнення дослідників за певний проміжок часу розвинулися в окремі наукові напрями та економічні теорії, які стали відправною точкою для поширення процесів розумної спеціалізації на регіональному рівні. З огляду на це автор систематизує основні постулати розвитку інтелектуальної спеціалізації у сфері економічних шкіл, які представлені на рисунку 1.1.

П. Ромер	Теорія ендегенних змін в економіці	Орієнтація на внутрішні чинники та механізми технологічного прогресу: людський капітал та новітні технології
Р. Флорида	Теорія креативного класу	Переміщення технологій, компаній, ресурсів у місця концентрації талановитих та креативних людей
Б. Ашейм, Р. Мартин, М. Трійп та ін.	Теорія регіональної інноваційної системи (РІС)	Інноваційний розвиток регіону та економічне зростання стимулюються процесами взаємодії між сусідніми представниками бізнесу та установами, які генерують і поширюють знання
Б. Ашейм, Р. Мартин, М. Трійп та ін.	Теорія інформаційного суспільства	Нагромадження знань, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям
Дж. М. Б'юкенен	Теорія клубної економіки	Наявність єдиного кінцевого результату, загального для учасників спільної діяльності, єдине просторово-часове функціонування учасників, пріоритетність задоволення своїх соціальних та економічних потреб в групі, ніж індивідуально
М. Олсон	Теорія колективних дій	Утворення колективу (групи людей) передбачає задоволення колективних благ, які будуть вигідні усім членам групи. Реалізація спільної мети колективу реалізується за умови ефективної мотивації кожного індивідуума
Д. Тапскотт і Е. Уільямс	Теорія вікіноміки	Максимальна відкритість перед суспільством та доступність інформації про діяльність бізнесу, спільне використання та функціонування в усьому світі

Рисунок 1.1. Постулати розвитку смарт-спеціалізації у розрізі економічних шкіл

Джерело: [48].

Перш за все, теорії економічного розвитку підкреслюють важливість технічного прогресу для зростання економіки та конкурентоспроможності країни. Розумна економіка, заснована на використанні сучасних технологій та цифрових інструментів, забезпечує швидке та ефективне вирішення економічних проблем, що реалізується завдяки ефективному розвитку людського капіталу та інноваційній діяльності. Тому розумна економіка як самостійний суб'єкт потребує висококваліфікованих спеціалістів із глибокими знаннями у сфері цифрових технологій та інформаційної безпеки, що включає створення сприятливих умов для розвитку інновацій та підтримку стартапів. Систематизація досягнень економічних шкіл дозволила сформулювати етапи розвитку та поширення розумної спеціалізації в ринковому просторі, як показано на рисунку 1.2.

Рисунок 1.2. Етапи розвитку та поширення смарт-спеціалізації в ринковому просторі
Джерело: [48].

Відповідно до запропонованих етапів, індустріалізація є початковим кроком у розвитку інтелектуальної спеціалізації та включає перехід від ручної праці до масового виробництва з використанням нових технологій. Другий етап – створення креативного класу, який генеруватиме нові ідеї та реалізовуватиме інноваційні проекти. Цей етап включає розвиток вищої освіти та досліджень, які створять інтелектуальний капітал для розвитку розумної спеціалізації. Третій етап передбачає створення в урбанізованих територіях інноваційних центрів, до складу яких входять університети, наукові установи, розвинений промисловий сектор, які не залежать від загального темпу розвитку, оскільки можуть самі

генерувати його оновлення. Четвертий етап — створення стійкої інфраструктури, яка дозволить підприємствам ефективно використовувати технології та інновації, тобто розвиток і поширення цифрової інфраструктури, мережі транспортних і логістичних систем, інфраструктури для зберігання та обробки даних тощо. участь в організації цифрових платформ, тобто створення цифрових сервісів та інфраструктури для співпраці між підприємствами та установами. Шостий етап – розвиток глобальних каналів зв'язку, що дозволяє підприємствам ефективно конкурувати на міжнародному ринку. Етап сьомий – створення нових форм взаємодії та співпраці між суспільством та інституціями означає залучення суспільства, бізнесу та громадських організацій до розвитку смарт-спеціалізації, яка може бути реалізована через різні форми взаємодії, такі як: дискусії, робота, групові зустрічі, бізнес-університетське партнерство, спільні державні проекти -громадська та інші форми співпраці. Особливо важливим є залучення регіональної та місцевої влади до процесу розвитку розумної спеціалізації, чого можна досягти шляхом залучення громадських організацій до процесу прийняття рішень, формування громадської думки та створення сприятливого середовища для розвитку смарт-спеціалізації на регіональному рівні. рівень. Загалом варто зазначити, що розвиток розумної спеціалізації потребує комплексного підходу, що охоплює різні етапи розвитку та взаємодії різних соціальних груп. Цей процес важливий для розвитку економіки, підвищення якості життя населення та загального добробуту країни.

Спеціалізація Smart – це інноваційний інструмент ЄС, який сприяє поступовому розвитку регіональної економіки завдяки стратегічному підходу до регіонального середовища та його формування, а також завдяки розвитку економіки знань та інтелектуального класу. На практиці розумна економіка передбачає виявлення конкурентних переваг і переваг регіону, використання його інноваційного та наукового потенціалу. Проте варто зазначити, що ефективність впровадження смарт-спеціалізацій більшою мірою залежить від ступеня співпраці та синергії між місцевою владою, бізнесом, науковою спільнотою та громадянським суспільством.

Концепція розвитку розумної спеціалізації регіонів була розроблена Радою науковців ЄС «Знання для розвитку» у 2005 році. Згідно з цими дослідженнями, «розумна спеціалізація» – це концепція розумної спеціалізації у сфері інноваційної політики, інструмент для визначення та побудови поточного та майбутнього стану регіону, який базується на знаннях та враховує наступні заяви [30]:

1) реалізація розумної спеціалізації передбачає проведення великої кількості досліджень та інновацій, які створюють конкуренцію та дозволяють використовувати ефект масштабу та дифузії;

2) конкуренція в європейських країнах і регіонах в одних і тих же галузях наукових досліджень та економіки може призвести до відсутності очікуваного результату через відсутність ефекту масштабу та відповідної критичної маси інноваційних перетворень;

3) сутність визначення поняття смарт-спеціалізації визначається технологіями загального призначення, які характеризуються тим, що вони є повсюдно та використовуються у багатьох сферах людської діяльності, а їх використання потребує додаткових інвестицій у конкретні сектори. ;

4) впровадження інтелектуальної спеціалізації має спиратися на «процес підприємницького навчання», який розкриватиме сфери науки і технологій, у яких регіон чи країна можуть бути лідерами в Європі та світі. Основними учасниками цього процесу мають бути підприємці, а державна адміністрація має забезпечити відповідну інфраструктуру та доступ до інформації про нові технологічні можливості та загрози, а також можливі джерела фінансування.

Це означає, що ця концепція показує розумну спеціалізацію як необхідний етап промислової політики, метою якої є підвищення потенціалу та загальних умов для інноваційного розвитку: розвиток академічної складової, захист прав інтелектуальної власності, наявність ефективної дослідницької бази. ІТ-інфраструктура, що забезпечує конкуренцію та відкритість.

В останні роки ключові позиції в політиці інноваційного розвитку були тісно пов'язані з політикою регіональної згуртованості та їх спільним

функціонуванням на основі розумної спеціалізації. У регламентах та доктринах Європейської Комісії щодо політики згуртованості на 2021-2027 рр. [17; 21] потреба в інноваціях є одним із пріоритетів регіону. Основними принципами регіональної згуртованості є відкритість і рівні можливості для кожного регіону, а також ефективне використання внутрішнього потенціалу. Європейська комісія доручає національним і регіональним органам влади підготувати дослідницьку та інноваційну стратегію в інтересах розумної спеціалізації, спрямовану на посилення регіональної інноваційної системи з метою максимізації вигод від збільшення комерціалізації знань у регіоні.

Розробка національних і регіональних стратегій інтелектуальної спеціалізації в останні роки посідає ключове місце серед програм і політик інноваційного розвитку, регіонального розвитку та згуртованості ЄС [7]. Стратегія розумної спеціалізації базується на глибокому аналізі потенціалу та ресурсів регіону, основних технологій та концепцій розвитку, які використовуються в країні чи регіоні. Така стратегія має ґрунтуватися на ефективному партнерстві регіональної та місцевої влади, бізнесу, громадських організацій, освітніх і наукових установ, що збільшує можливості синхронного та системного впровадження сучасних інноваційних продуктів і програм.

Європейська Комісія, яка розглядає розробку та впровадження стратегій розумної спеціалізації регіонами та державами ЄС як потужний інструмент для оновлення європейської промисловості та всієї економіки ЄС, створила віртуальну платформу для підтримки розробки стратегій розумної спеціалізації (S3Platform). у 2011 році [5]. Така платформа має на меті надати зареєстрованим регіонам і країнам підтримку в розробці, впровадженні та оцінці регіональних стратегій розумної спеціалізації. Країни-сусіди ЄС та їхні регіони мають можливість приєднатися до Європейської платформи для підтримки та реалізації стратегій розумної спеціалізації.

У рамках ініціативи «Розумна спеціалізація платформ» Генеральний директорат регіональної політики представив пропозиції щодо створення регіональних інноваційних стратегій третього покоління, які відображають

положення Європейської Комісії щодо пріоритетів інновацій та розвитку розумних спеціалізацій. Такі стратегії повинні базуватися на чотирьох основних елементах, основний зміст яких представлено на рисунку 1.3.

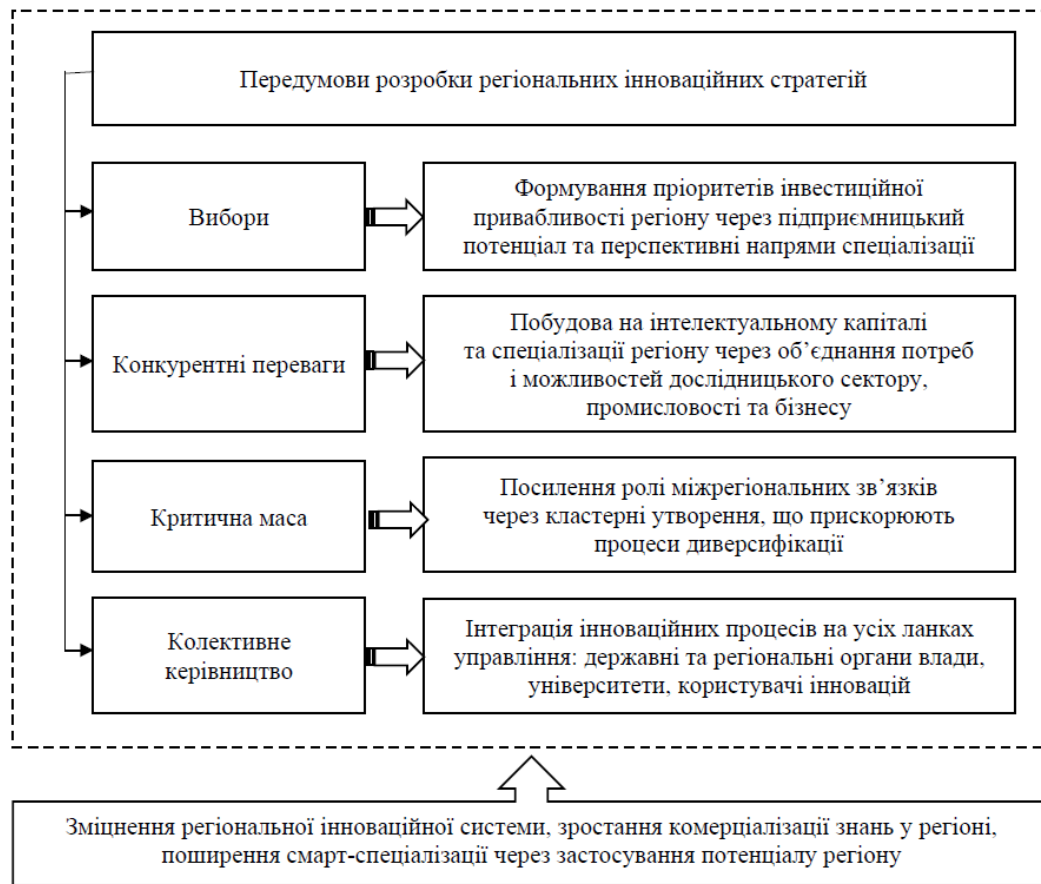

Рисунок 1.3. Інтерпретація основних критеріїв сучасних регіональних інноваційних стратегій

Джерело: [48].

Інвестиції в дослідження, розробки та бізнес є ключовим завданням «Стратегії Європа 2020», згідно з якою Єврокомісія прийняла флагманську ініціативу «Інноваційний союз». Ініціатива є комплексною інноваційною стратегією, спрямованою на стимулювання європейської економіки до демонстрації сталого, розумного та значного зростання через концепцію розумної спеціалізації як способу досягнення її цілей. У «Європейській стратегії 2020» розумна спеціалізація є ключовим елементом інноваційної політики та являє собою комплексну економічну програму, основними напрямками якої є:

1) політична підтримка ключових національних або регіональних пріоритетів, завдань і потреб розвитку, заснованого на знаннях;

- 2) розвиток «сильних сторін» і конкурентних переваг країни чи регіону;
- 3) підтримка технологічних інновацій та стимулювання інвестицій приватного сектора;
- 4) залучення зацікавлених сторін з метою стимулювання інноваційної та експериментальної діяльності;
- 5) розробка систем моніторингу та оцінки [4].

Таким чином, стратегії розумної спеціалізації, що об'єднують діяльність державних організацій, наукових установ, бізнесу та громадської діяльності, дозволяють розробити ефективні орієнтири для подолання соціальних проблем регіону та диспропорцій у соціально-економічному розвитку. Як наслідок, регіональне співробітництво зростає, розвиваються інноваційні партнерства та об'єднуються зусилля кластерів. У результаті вищезазначені фактори створюють платформу можливостей розумної спеціалізації, яка зводиться до таких елементів:

є драйвером регіонального економічного зростання та ефективної роботи місцевої влади;

диверсифікувати регіональні конкурентні переваги та закріпити спеціалізацію галузі;

зміцнює підприємницькі можливості та відкриває інноваційний потенціал регіону;

прискорює інноваційні зміни шляхом інтеграції науки, бізнесу, управління та суспільства;

корелює з досягненням 17 глобальних цілей сталого розвитку людства;

підвищує інвестиційну привабливість та імідж регіону;

дає змогу отримати кошти з програм державної підтримки регіонів та субсидій ЄС;

підвищує експортний потенціал регіону.

Якщо дивитися на міжнародний рівень розумної спеціалізації, то варто зазначити, що Європейська комісія поставила пріоритетом на державному рівні розкриття потенціалу цифровізації для прискорення інноваційного розвитку

менш розвинутих промислових регіонів. Це означає, що через розвиток розумної економіки ЄС прагне збалансувати рівень економічного розвитку на регіональному рівні шляхом активної підтримки слабких регіонів і потенціалу сильних регіонів.

Таким чином розумна спеціалізація сприяє перетворенню регіонів у європейські регіональні кластери світового рівня через стратегічні пріоритети зростання, що відображено у відповідних теоріях і концепціях регіонального розвитку. Аналіз охоплює набір теорій і концепцій, які становлять необхідну основу для розумних спеціалізацій, обґрунтовують їх розгляд і забезпечують стратегічне бачення можливих перспектив регіонального розвитку. Враховуючи широкі перспективи розумної спеціалізації, а також необхідність поглиблення співпраці нашої держави з країнами ЄС у рамках Європейської політики сусідства, необхідно поширювати в Україні інноваційну культуру регіонального розвитку та співпраці. Країни ЄС демонструють ефективну модель об'єднання та інтеграції можливостей підвищення конкурентоспроможності регіонів шляхом використання моделі розумної економіки. Це, у свою чергу, уможливорює розробку та реалізацію сталої регіональної політики інноваційного розвитку та модернізації економіки. Тому досвід європейських країн, які мають успішний досвід впровадження інтелектуальної спеціалізації в регіональній економіці, необхідно адаптувати та застосувати в українських регіонах для забезпечення сталого розвитку та підвищення добробуту країни. Досягнення бажаного рівня національного розвитку можливе за умови створення в кожному регіоні сприятливого інноваційного клімату та запровадження системи взаємовигідної співпраці всіх учасників у рамках розумної спеціалізації.

1.2. Еволюція розвитку моделі смарт-спеціалізації

Аналіз концепції регіональної рівності (англ. regional equality) у середовищі Google Books Ngram Viewer з початковим періодом у 1970-х роках показує, що тема регіональної рівності користується постійним інтересом дослідників із певним спадом публікаційної активності у 2015 р., але з 2016 р. з

відновленням популярності досліджень у цій галузі. Тенденція продовжує зростати (рис. 1.4.).

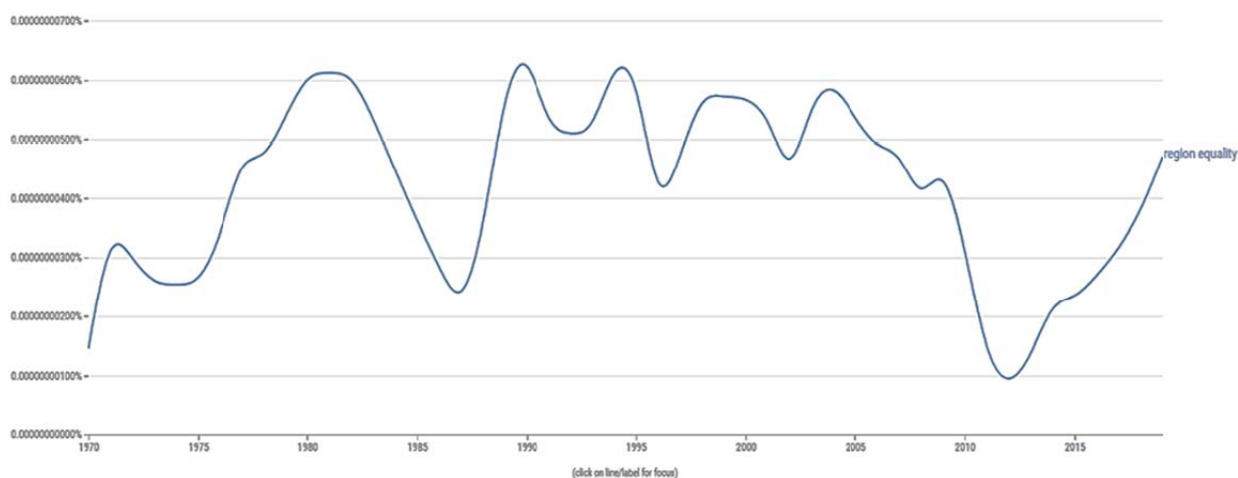

Рисунок 1.4. Кількість наукових досліджень за тематикою регіональної рівності

Джерело: [47].

Кожен наступний тип розвитку не заперечує, а гармонійно розвиває попередні (рис. 1.5.).

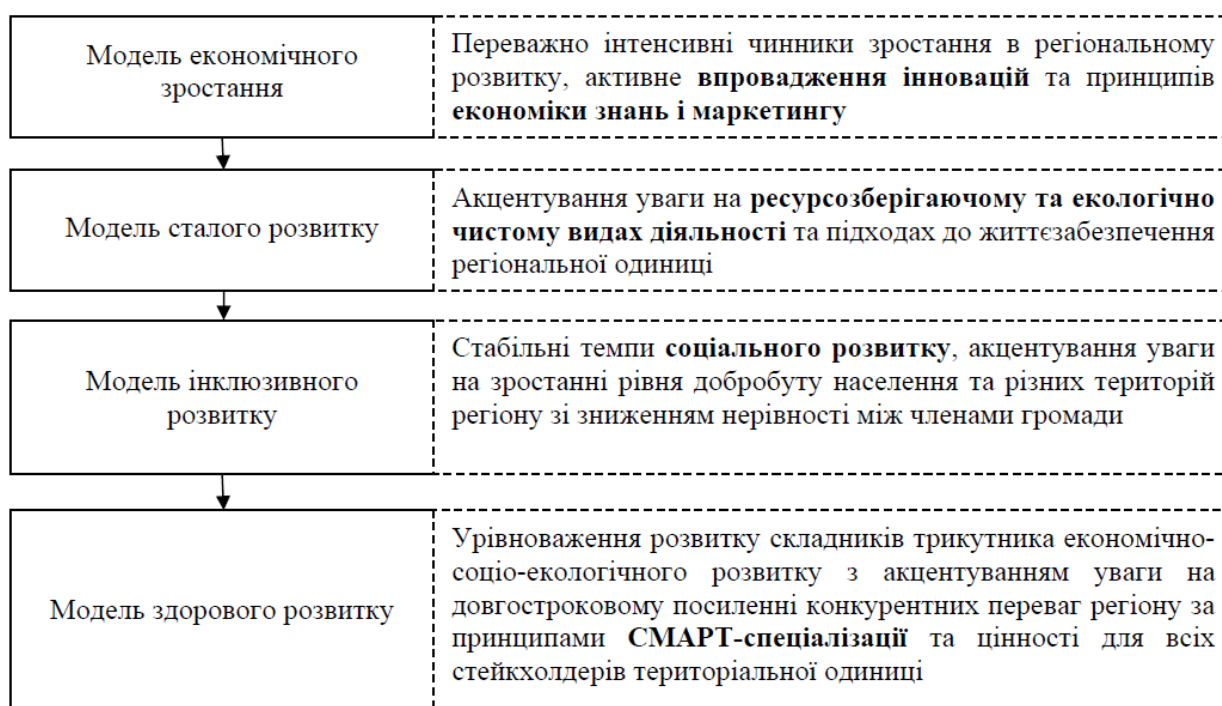

Рис. 1.5. Послідовність трансформації моделей регіонального розвитку в модель оздоровлення економіки

Джерело: [47].

Сучасний розвиток суспільних відносин об'єктивно породив потребу у більш досконалішій моделі економічного вдосконалення, яка полягає не лише у

збереженні балансу між економічними, соціальними та екологічними елементами розвитку, а й спрямована на досягнення максимально довготривалих переваг від територія у сфері охорони здоров'я в системі відносин «фізична особа – суб'єкт – надавач медичних послуг – місцеве самоврядування». Це дозволить у майбутньому обмежити руйнівний вплив негативних явищ на систему охорони здоров'я регіону. Крім того, здоров'я розуміється як економічна стабільність, позитивне соціальне та екологічне середовище, а здоров'я - як складова людського потенціалу конкретної території.

На рисунку показано основні ознаки, які відрізняють модель як чинники, що визначають успішність її реалізації та становлять відправну точку для подальшого руху до впровадження наступної моделі розвитку.

У працях деяких вчених можна зустріти різні підходи до класифікації регіонів і типів регіонального розвитку. Проілюструємо вдосконалену автором класифікацію регіонів, наведену в [50], згідно з якою регіони країни можна поділити на сервісно-орієнтовані, сучасні індустріальні, старі індустріальні (ефективні та чутливі) та SMART регіони. SMART-спеціалізація – вже реалізована в багатьох країнах і регіонах концепція, яка полягає у виявленні унікальних особливостей і переваг даної територіальної одиниці разом із впровадженням нових методів управління з використанням інноваційних інструментів та врахуванням інтересів різних стейкхолдерів (підприємців, громадянське суспільство, освітні та культурні заклади регіону, науково-дослідні установи) разом зі створенням, по можливості, нових, конкурентоспроможних видів діяльності в регіоні. Важливо, що, наприклад, на європейському рівні перехід на принципи SMART корелює з досягненням проголошених глобальних цілей людства та є рушійною силою соціально-економічного розвитку регіону [70]. На завершення автор констатує, що така концепція сприяє вдосконаленню територіальної економіки.

Регіональна політика у світі до початку 1990-х років характеризувалася орієнтацією на вирівнювання розвитку регіонів та їх комплексне інфраструктурне забезпечення з інтервенцією на чітко визначених територіях.

Однак практика переконливо показала, що кумулятивний вплив інфраструктурної політики часто призводив до посилення регіональної поляризації та створення системи «центр-периферія» з непропорційним розвитком. Доцільно проаналізувати досвід європейських країн щодо політики регіонального розвитку. В Іспанії регіональна політика з самого початку була зосереджена на поєднанні стимулів і створенні інфраструктури, а потім на вдосконаленні системи освіти. Характерним для Ірландії є те, що регіональна політика фокусується на інституціях, зокрема на створенні сприятливих умов для ведення бізнесу та покращенні надання основних соціальних послуг (освіта, послуги системи охорони здоров'я).

У Данії нові інституційні основи спрямовані на інтеграцію місцевих і національних програм розвитку. Фінляндія прагне розвивати всі регіони країни за підтримки поліцентричних інститутів територіального розвитку. Словенія орієнтується на сталий регіональний розвиток за підтримки поліцентричного регіонального розвитку [67]. Що стосується моделі спеціалізації SMART, то можна навести приклад італійського регіону Емілія-Романья з регіональною інноваційною стратегією, яка полягає у створенні екосистеми з тематичними платформами спеціалізації: пріоритетними промисловими та соціальними (охорона здоров'я та творчі індустрії). Основними пріоритетами розвитку є здоровий та активний спосіб життя, інформаційне суспільство та інноваційні послуги. І, наприклад, у регіоні Mälardalen Väster у Швеції існує ініціатива RobotDalen, яка спрямована на створення інноваційної екосистеми з об'єднанням промислових виробників, науково-дослідних установ і державного сектора для комерціалізації технологічних рішень для промисловості та охорони здоров'я. секторами [70]. Ідеї реалізуються на основі реальних потреб ринку, оскільки кінцеві користувачі беруть участь у процесі розробки продукту. Ключовим елементом реалізації стратегії спеціалізації SMART на регіональному рівні є кластери, які сприяють об'єднанню зусиль та обміну досвідом. Кластери допомагають розвивати наявні сильні сторони регіону та підтримують його розвиток [46].

Порівняння важливих показників соціально-економічного розвитку ряду країн дає таку картину (табл. 1.1). У таблиці 1 відібрано країни-лідери зі світового рейтингу країн за купівельною спроможністю населення та країни-аутсайтери з нижньої частини рейтингу. Для порівняння обрані країни одного географічного регіону – Європи.

Таблиця 1.1. Вихідна таблиця для перевірки гіпотези про поетапність моделей розвитку

Країна	Місце в рейтингах				
	Купівельна спроможність населення, бали	Рівень інновацій, бали	Кількість науково-дослідних статей, шт.	Рівень екології, бали	Якість медицини, бали
Швейцарія	126,15	66,1	21379	81,5	73,1
Німеччина	125,01	56,5	104396	77,2	73,35
Фінляндія	119,42	57	10599	78,9	75,96
Данія	117,53	57,5	13979	82,5	80,17
Швеція	113,01	62,5	20421	78,7	69,15
Нідерланди	109,48	58,8	30457	75,3	75,68
Великобританія	108,54	59,8	97681	81,3	74,88
Норвегія	107,95	49,3	11803	77,7	74,51
Франція	101,21	53,7	66352	80	80,68
Бельгія	98,91	49,1	15688	73,3	74,80
Польща	74,42	40	35663	60,9	51,96
Словаччина	67,29	39,7	5322	68,3	60,23
Румунія	66,20	36	10345	64,7	55,46
Португалія	61,97	43,5	14295	67	71,88
Литва	57,29	39,2	2267	62,9	70,51
Болгарія	54,44	40	3311	57	56,20
Греція	53,80	36,8	10907	69,1	56,64
Угорщина	50,62	41,5	6701	63,7	48,05
Сербія	41,81	34,3	4523	55,2	51,74
Україна	30,24	36,3	10380	49,5	52,69

Джерело: [47].

Загалом доцільно виокремити поетапні моделі регіонального розвитку: модель економічного зростання, модель сталого розвитку, модель інклюзивного розвитку, модель здорового розвитку зі SMART-спеціалізацією. Причому, зважаючи на останні тренди в соціальному-економічному житті суспільства, пропонується розглядати SMART-спеціалізацію з можливістю зосередження кластерів навколо можливих оздоровчих/медичних переваг регіону, оскільки зростає актуальність питання забезпечення та підтримки здоров'я населення. Перспективою подальших розвідок є проведення польового дослідження щодо самооцінки здоров'я населенням територіальних одиниць та з'ясування переважаючих чинників, що спонукають респондентів дати саме таку відповідь, та предикторів можливого поліпшення стану цього параметру для певної регіональної одиниці.

РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз джерел фінансування смарт-спеціалізації регіонів України

Однією із засад регіонального розвитку України до 2027 року є підвищення конкурентоспроможності регіонів на основі розумної спеціалізації. Такий підхід передбачає створення унікального продукту шляхом поєднання обмеженої кількості пріоритетних видів економічної діяльності регіону з інноваційним потенціалом з відповідною базою знань. Зрештою, розумна спеціалізація має прискорити економічний розвиток регіонів та сприяти підвищенню їх конкурентоспроможності як в країні, так і за кордоном [39].

Як свідчить досвід реалізації проектів розумної спеціалізації регіонів ЄС, для їх реалізації необхідні значні фінансові ресурси. Зокрема, у 2014–2020 роках на проекти регіонального розвитку ЄС було виділено 639,7 млрд євро, з яких 72% становили кошти європейських структурних та інвестиційних фондів, решта – кошти країн-членів та регіонів ЄС та приватних інвесторів [9].

У національних реаліях зазначене актуалізує питання пошуку джерел фінансування проектів розумної спеціалізації регіонів, особливо через ризик досягнення запланованих результатів. Запровадження смарт-спеціалізацій в Україні стало предметом дослідження українських науковців та управлінців останніх років. На теоретичних і прикладних аспектах такої спеціалізації наголошують у своїх працях Є. А. Поліщук та А. І. Іващенко [8], А. В. Шевченко [75], науковці ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАНУ. Україна» [72] та ін. Більшість досліджень зосереджено на розкритті сутності розумної спеціалізації, вивченні європейського досвіду та можливостей його впровадження в національних реаліях.

Водночас фінансові аспекти впровадження напрямів розумної спеціалізації в регіонах України залишаються своєрідною *terra incognita*. Метою статті є визначення потреб та потенційних джерел фінансування проектів інтелектуальної спеціалізації в регіонах України, виявлення недоліків

фінансового механізму підтримки інтелектуальної спеціалізації в регіонах та запропонування можливих шляхів їх усунення.

Аналіз планів заходів з реалізації регіональних стратегій на 2021–2023 роки дозволив ідентифікувати 111 розроблених проектів, які найкраще відповідають напрямам розумної спеціалізації, визначеним регіонами (таблиця). Для їх реалізації протягом найближчих трьох років необхідно 31,5 млрд грн (з них 61,7% припадає на проекти Києва).

Оцінка структури потенційних джерел фінансування проектів інтелектуальної спеціалізації в регіонах показала, що основним джерелом фінансових ресурсів для реалізації таких напрямів спеціалізації є кошти державного бюджету. У середньому вони складають майже половину загального обсягу запланованого фінансування: 10,1% – Державний фонд регіонального розвитку (РФР) та 39,4% – інші джерела державного бюджету (державні цільові програми, субвенції тощо). 48,1% запланованих витрат усіх проектів за напрямками інтелектуальної спеціалізації регіонів становлять власні кошти підприємств та організацій, а також субсидії, кошти міжнародних фінансових організацій тощо. Решта потреби у коштах має надаватися місцеві, переважно обласні, бюджети.

Регіональний розріз свідчить про нерівномірну орієнтацію розробників проектів на потенційні джерела фінансування. Так, у Київській та Хмельницькій областях основну частину коштів розраховують отримати з ДФРР; у Запоріжжі, Черкасах та Кіровограді – за рахунок державних цільових програм та субвенцій; у Херсонській, Сумській та Луганській областях – власні кошти підприємств, субвенції міжнародних організацій тощо. Проекти у місті Києві плануються реалізовувати за рахунок коштів столичного бюджету. Варто зазначити, що в п'яти регіонах (Донецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Миколаївська та Полтавська області) ми не знайшли жодного проекту, чітко орієнтованого на впровадження напрямків розумної спеціалізації, визначених у відповідних регіональних стратегіях. Проте майже в усіх регіонах України, в тому числі й у зазначених, розроблено багато проектів підвищення конкурентоспроможності

регіональної економіки, які базуються на поєднанні науки та важливих для регіону видів економічної діяльності. Наприклад, в Івано-Франківській області 28 проектів стратегічної цілі «Конкурентоспроможна економіка на основі розумної спеціалізації» спрямовані на розвиток сфери туризму та рекреації (оперативна ціль 1.3 відповідної регіональної стратегії). Проте, хоча деякі з них мають ознаки розумної спеціалізації, туризм і рекреація не включені до регіональної стратегії розвитку як сфери розумної спеціалізації регіону. Схожа ситуація спостерігається і в Закарпатській області.

Проекти, підготовлені для реалізації стратегічної цілі «Розбудова місцевої економіки, заснованої на знаннях та розумній спеціалізації», не вписуються у напрямки розумної спеціалізації регіону, визначені Стратегією регіонального розвитку Закарпатського воєводства до 2027 року. Вони зосереджені на туризмі та рекреації, енергоефективності та створенні центрів (кіновиробництва, а також загального, неспеціалізованого спрямування), при цьому жоден із перерахованих вище не називається напрямком розумної спеціалізації регіону.

Практично в усіх регіонах розробляються проекти підтримки інноваційного розвитку інфраструктури малого та середнього підприємництва шляхом створення центрів підприємництва, науково-виробничих бізнес-інкубаторів, центрів підтримки підприємництва та стартапів, коворкінг-центрів тощо. такого типу не повною мірою сумісні з окресленими напрямками інтелектуальної спеціалізації регіонів, вони можуть сприяти створенню бази для впровадження її напрямів у життя.

Водночас аналіз технічних завдань і проектів, зазначених у планах реалізації регіональних стратегій, показав відсутність чітко визначених етапів взаємодії ключових учасників проектів смарт-спеціалізації та їхньої ролі в реалізації проектів (тобто співпраця бізнесу). і наука для синергії нових продуктів). Таким чином, існує високий ризик неефективного використання коштів, залучених у реалізацію проекту, та недосягнення поставлених цілей. З огляду на європейський досвід [72] можна виділити наступні джерела фінансування проектів розумної спеціалізації в регіонах України:

— державний бюджет, у тому числі ДФРР, Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, галузеві (міжгалузеві) державні цільові програми та бюджетні програми центральних органів виконавчої влади, спрямовані на розвиток відповідної сфери в регіонах, галузева бюджетна підтримка Європейського Союзу;

— місцеві бюджети, насамперед обласні;

— міжнародна технічна допомога, міжнародні фінансові організації;

— приватні інвестори, власні кошти підприємств тощо.

Кошти державного бюджету. Державна підтримка розвитку регіонів на основі розумної спеціалізації задекларована в операційній цілі 5 «Сталий розвиток промисловості» стратегічної цілі 2 «Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів» Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року [35]. Зокрема, стратегія передбачає розробку та впровадження механізму державної фінансової підтримки проектів, визначених на основі розумної спеціалізації у стратегіях регіонального розвитку; впровадження інструментів підтримки участі малих і середніх підприємств у проектах розумної спеціалізації; а також забезпечити приєднання всіх регіонів України до Європейської платформи смарт-спеціалізації (S3 Platform) для того, щоб зробити інструменти платформи доступними для них (метою S3 Platform є надання інформаційної та консультативної підтримки в розробці та впровадженні смарт-спеціалізацій). спеціалізація регіонів). Крім того, Стратегія передбачає створення інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва (бізнес-інкубатори, коворкінги, центри підтримки бізнесу, стартап-центри, центри трансферу технологій) та сприяння суб'єктам малого та середнього підприємництва, які розробляють та впроваджують інновації на початковому етапі їх розвитку.

Основним фінансовим інструментом державної підтримки регіонального розвитку є Державний фонд регіонального розвитку. Він призначений, насамперед, для реалізації інвестиційних програм і проектів, спрямованих на розвиток регіонів, що відповідають цілям, визначеним у Державній стратегії

регіонального розвитку до 2027 року та відповідних стратегіях регіонального розвитку [31]. Тому ФДРР можна вважати одним із основних джерел фінансових ресурсів для впровадження напрямів розумної спеціалізації регіонів. Кошти Фонду перераховуються на конкурсній безповоротній основі з обов'язковим співфінансуванням з місцевих бюджетів у розмірі не менше 10% від загального обсягу конкурсного проекту.

Річна сума коштів ДФРР має становити не менше 1% очікуваних доходів загального фонду проекту Державного бюджету України на відповідний бюджетний період. Проте фактично з 2015 року це положення щороку призупинялося, а обсяг коштів, спрямованих на проекти регіонального розвитку, не перевищував 0,77% загального фонду державного бюджету.

При цьому кошти ФДРР в основному спрямовувалися на реалізацію малих проектів, спрямованих на подолання нагальних місцевих проблем, в основному пов'язаних з реконструкцією інфраструктури соціальної сфери. Водночас проекти, реалізація яких мала сприяти підвищенню конкурентоспроможності регіонів, як правило, не набирали достатньої кількості балів за результатами конкурсів регіональних комісій і залишалися без фінансової підтримки ДФРР [43].

Державна інноваційна фінансово-кредитна установа (ДФКУ) створена з метою фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, а також залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для розвитку реального сектору економіки, підвищення національного експортного потенціалу продукцію, виготовлену на підприємствах народного господарства, захищають і підтримують від вітчизняного виробника. ДФКУ належить до сфери управління Мінстратегпрому України. Джерелом формування фінансових ресурсів ДФКУ є власні кошти (повернені кредити), кошти державного бюджету (у 2018–2019 роках на збільшення статутного капіталу спрямовано 177,5 млн грн), залучені кошти, у тому числі іноземні інвестиції [56]. На початок 2020 року статутний капітал ДФКУ становив 400 млн грн [28]. Провідним інструментом фінансової підтримки ДФКУ є

безвідсотковий поновлюваний кредит. Фінансування проекту здійснюється на конкурсній основі.

Наприклад, у лютому 2021 року проводився конкурс інноваційних проєктів з метою отримання безвідсоткової позики до 25 млн грн на один проєкт на термін до 36 місяців. До участі в конкурсі були допущені проєкти, внесені до Державного реєстру інноваційних проєктів Міністерства освіти і науки України (МОН) та мають банківську гарантію та поручительство керівника та/або учасників (кінцевих бенефіціарних власників) підприємства-кредитора [51]. змагання.

Для підтримки інновацій наприкінці 2018 року за ініціативи уряду в Україні було створено Український фонд стартапів (UFS). Джерелом його фінансування є кошти державного бюджету, перераховані за програмою «Забезпечення діяльності Фонду інноваційного розвитку». Головним розпорядником бюджетних коштів та відповідальним виконавцем бюджетної програми є Міністерство фінансів України. UFS надає фінансову підтримку на конкурсній основі, переважно у формі грантів для реалізації інноваційних проєктів, які мають високий потенціал для виведення кінцевого продукту на світовий ринок або спрямовані на досягнення цілей, поставлених у стратегічних пріоритетних напрямках інноваційної діяльності [61]. Стартапи, які фінансує UFS, охоплюють досить широкий спектр сфер інноваційної діяльності – від штучного інтелекту, великих даних та кібербезпеки до електронного урядування, охорони здоров'я, енергетики та екології. Сума фінансової підтримки UFS для кожного з відібраних інноваційних проєктів становить від 25 000 до 75 000 доларів США. Фінансування відбувається на ранніх етапах запуску проєкту декількома траншами (для запобігання нецільовому використанню бюджетних коштів). Після завершення кожного траншу та для отримання наступного необхідно звітувати про використання коштів. У разі виявлення порушень перераховані кошти повертаються. Статутний капітал UFS становить 390 млн грн, з яких планується профінансувати 350 стартапів [49]. У 2019–2020 роках фонд профінансував 86 проєктів на суму понад 80 млн грн [45]. У

держбюджеті на 2021 рік на забезпечення діяльності ДФС, зокрема на збільшення статутного капіталу, передбачили 50 млн грн.

Ще однією бюджетною програмою є забезпечення діяльності Фонду розвитку підприємництва, єдиним учасником якого є Уряд України в особі Міністерства фінансів. Метою програми є підтримка державою мікро-, малого та середнього підприємництва шляхом компенсації процентних ставок за кредитами, наданими банками-партнерами. Цільові кредити для розвитку виробництва передових технологій, підвищення енергоефективності та впровадження інновацій можуть мати безпосередній вплив на реалізацію напрямів інтелектуальної спеціалізації. У 2021 році на часткову або повну компенсацію Фонду розвитку підприємництва коштів за кредитами, наданими суб'єктам мікро-, малого та середнього підприємництва, передбачено 1,7 млрд грн [53]. Ці кошти в основному будуть спрямовані на часткову компенсацію відсотків за кредитами для мікро- та малих підприємств за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%», що охоплює підприємства, які реалізують інноваційні, енергозберігаючі та технологічні проекти.

Елементом державної фінансової підтримки у сфері науково-дослідної та дослідно-конструкторської роботи за напрямками інтелектуальної спеціалізації регіонів можуть бути кошти за бюджетною програмою «Забезпечення діяльності НДФЛ, грантової підтримки наукової та науково-технічної (експериментальної) розвитку», який реалізує МОН. Обсяг фінансування програми на 2021 рік становить 732,8 млн грн. Здійснює грантову підтримку наукових досліджень і науково-технічного розвитку за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки [52].

Потенційним джерелом фінансування для реалізації проектів інтелектуальної спеціалізації є кошти за бюджетними програмами, що реалізуються Міністерством культури та інформаційної політики України. Зокрема, бюджетною програмою «Забезпечення функціонування Українського культурного фонду, у тому числі здійснення Фондом заходів з проектною підтримки» передбачено підтримку Українським культурним фондом (УКФ)

проектів, спрямованих на створення конкурентоспроможного національного культурного продукту на світового ринку, надання грантів юридичним особам та фізичним особам – підприємцям. У рамках цієї програми УКФ реалізує два гранти, мета яких збігається з напрямками розумної спеціалізації окремих регіонів. Перша грантова програма «Інноваційний культурний продукт» покликана сприяти зростанню потенціалу та конкурентоспроможності культурних і креативних індустрій (крім аудіовізуальних) шляхом створення якісних інноваційних проектів, які збільшують кількість культурних продуктів, доступних широкому колу. одержувачів. Обсяг його фінансування на 2021 рік становить 115 млн грн. Друга грантова програма «Культура. Туризм. Регіони» має на меті посилити культурну та туристичну привабливість регіонів шляхом стимулювання місцевого культурного розвитку муніципалітетів та створення конкурентоспроможних культурних продуктів. У 2021 році за програмою для сектору культурних та креативних індустрій запланована фінансова підтримка у розмірі 60 млн грн, зокрема для створення якісних, інноваційних культурних продуктів, привабливих для туристів та залучення нових аудиторій до споживання культурні блага [34]. Ці програми можуть стати цілком реальним джерелом фінансової підтримки таких сфер розумної спеціалізації, як оздоровчий та медичний туризм (Вінницька область), розвиток медичного туризму (Херсонська область), креативні індустрії (Львівська область), діяльність у сфері креативності, мистецтво та розваги (Київ), туризм та відпочинок (Чернівецька область).

Варто виділити ще одне джерело фінансової підтримки напрямів розумної спеціалізації в регіонах. Це кошти державного бюджету, отримані від Європейського Союзу або галузева бюджетна підтримка ЄС за Угодою про фінансування Програми підтримки галузевої політики – «Підтримка регіональної політики України», укладеною між Урядом України та Європейською Комісією (далі – як Угоду). Він був укладений у листопаді 2014 року терміном на шість років (до листопада 2020 року) і передбачав фінансування в розмірі 55 млн євро: 50 млн євро на бюджетну підтримку програм

регіональної політики України та 5 млн євро на додаткову (технічну) підтримку щоб допомогти контролювати виконання таких політиків). У листопаді 2017 року термін дії Угоди продовжено до листопада 2025 року [73].

У грудні 2020 року відбувся черговий конкурсний набір проектів – подання заявок на фінансування в рамках галузевої підтримки з бюджету ЄС. За його результатами було відібрано 57 проектів-переможців семи програм регіонального розвитку [36]. Загальний обсяг співфінансування цих проектів становить 845 млн грн: 535,1 млн грн – галузева підтримка з бюджету ЄС та 309,9 млн грн – співфінансування з місцевих бюджетів та інших джерел.

Зауважимо, що серед проектів, які з 2021 року фінансуватимуться за рахунок галузевої підтримки з бюджету ЄС, лише чотири відповідають напрямкам розумної спеціалізації регіонів, зазначеним у регіональних стратегіях розвитку до 2027 року, а саме: «Інкубатор, що починає бізнес». в галузі аквакультури (АКВАБАТОР)» у Миколаївській області на загальну суму фінансування 8,9 млн грн (з них 5,9 млн грн кошти секторальної бюджетної підтримки ЄС) на інтелектуальну спеціалізацію «розвиток акваіндустрії»; «Розвиток біоекономіки Західної області України: виробництво екодерев із біорозкладних полімерів» у Львівській області на суму 9,8 млн грн (з них 7,65 млн грн кошти галузевої бюджетної підтримки ЄС) на смарт-спеціалізацію «біоекономіка»; «AGROHUB Chernihiv Oblast» у Чернігівській області загальною вартістю 14,6 млн грн (з них 12,35 млн грн кошти підтримки бюджету ЄС) на «збільшення виробництва сільськогосподарської сировини»; «Розвиток людського капіталу в агроекологічному секторі економіки» в Рівненській області на суму 4,9 млн грн (з них 3,7 млн грн кошти секторальної бюджетної підтримки ЄС) на «Технологічно передове органічне сільське господарство, ягідництво та садівництво» [55]. Швидше за все, невелику кількість проектів, орієнтованих на напрями смарт-спеціалізації регіонів серед проектів-переможців, можна пояснити зв'язком частини з них із попередніми стратегіями регіонального розвитку (на період до 2020 р.), в яких напрями смарт визначено спеціалізацію регіонів.

Кошти місцевих бюджетів (обласні цільові програми). Джерелом фінансових ресурсів для реалізації проектів за напрямками інтелектуальної спеціалізації регіонів на регіональному рівні є регіональні цільові програми, розроблені за ініціативою обласних державних адміністрацій. Найважливішими з них є програми економічного і соціального розвитку даного регіону на коротко- та середньострокову перспективу. У рамках цих програм розробляються спеціалізовані програми за окремими напрямками регіонального розвитку (наприклад, розвиток малого та середнього підприємництва, підтримка розвитку агропромислового комплексу регіону, розвиток туризму тощо). Ресурсне забезпечення виконання регіональних цільових програм здійснюється насамперед за рахунок місцевих (переважно обласних) бюджетів, державного бюджету, виділених на реалізацію регіональних цільових програм, а також коштів підприємств та інших джерел.

Аналіз регіональних цільових програм щодо можливостей отримання коштів для фінансування проектів за напрямками інтелектуальної спеціалізації, визначеними регіональними стратегіями, показав, що лише в окремих регіонах розроблено (або перебувають у стадії розробки) регіональні цільові програми підтримки актуальні сфери інтелектуальної спеціалізації регіону. Як приклад, Програма фінансової підтримки органічного виробництва Чернігівської області на 2016-2021 роки та Комплексна програма підтримки розвитку агропромислового комплексу Чернігівської області на 2021-2027 роки (до розумної спеціалізації регіону) збільшення виробництва високоякісної сільськогосподарської сировини та розвиток її глибокої переробки»); програма розвитку туризму у Вінницькій області на 2021-2027 роки (за якою буде реалізовано напрямок смарт-спеціалізації регіону «оздоровчо-медичний туризм»). У Львівській області затвердили Програму підтримки інноваційного та науково-технологічного розвитку на 2021-2025 роки, яка покликана сприяти реалізації стратегічної цілі «Конкурентоспроможна економіка на основі розумної спеціалізації» Стратегії розвитку Львівської області. 2021-2027 рр. Передбачає співфінансування прикладних наукових досліджень за рахунок

коштів підприємств, наукових установ та університетів, а також обласного бюджету. При цьому представники бізнесу та науки відбиратимуть інноваційні проекти для фінансування на конкурсній основі [41]. У Львівській області також триває робота над біоекономічною стратегією Львівської області, яка є одним із напрямків розумної спеціалізації в регіоні.

Проте на початку 2021 року в більшості регіонів України кошти, передбачені регіональними програмами економічного і соціального розвитку та програмами розвитку малого та середнього підприємництва, можна вважати основними заходами на регіональному рівні щодо реалізації проектів у сферах розумної спеціалізації.

Міжнародна технічна допомога, кошти міжнародних фінансових організацій. Одним із елементів фінансової підтримки реформ в Україні є міжнародна технічна допомога, яку надають міжнародні урядові та неурядові інституції. У рамках такої підтримки Європейський Союз реалізує проект «Фінансування малих і середніх підприємств у рамках Східного партнерства – II етап» загальною вартістю 5,2 млн євро. Метою проекту є розширення можливостей фінансування малих і середніх підприємств, у тому числі реального сектору економіки, підтримка безперервного розвитку ринкових фінансових інститутів та їх розвитку. Водночас 4,9 млн євро (94,2% від загальної вартості проекту) було спрямовано на виплату компенсації з Фонду розвитку підприємництва (FDF) для компенсації збитків від курсових різниць, які виникають внаслідок зміни курсу курсу гривні до євро в період між наданням кредитів установами – партнерами ФРФ та їх погашенням [44]. Конкретна програма міжнародної технічної допомоги також може стати потенційним джерелом підтримки проектів розумної спеціалізації в регіонах.

Також можна отримати гранти на реалізацію проектів смарт-спеціалізації регіонів, беручи участь у конкурсах за різними донорськими програмами підтримки інноваційної діяльності. У більшості випадків гранти призначаються на конкретні напрямки досліджень. Наприклад, програма грантів «Innovator Awards» з бюджетом £500 тис. Шматок. спрямована на підтримку дослідників,

які перетворюють ідеї на інновації в охороні здоров'я. Зокрема, на підтримку можуть розраховувати дослідники – приватні особи та колективи некомерційних організацій, які працюють над розробкою технологій, включаючи ліки, вакцини, пристрої, діагностику, цифрові технології та регенеративну медицину [33]. Ще один приклад – субвенція на реалізацію інноваційних, екологічно чистих стартап-проектів для вітчизняних малих і середніх підприємств та винахідників у рамках четвертої хвилі акселераційної програми за проектом «Глобальна програма інновацій чистих технологій для МСП в Україні». Стартапи можуть отримати фінансову підтримку на конкурсній основі для проекту в розмірі до 50 000 доларів США [66].

Фінансова підтримка інноваційної діяльності в Україні у вигляді банківських програм здійснюється банками за підтримки міжнародних інституцій. Однією з них є «Програма InnovFin – фінансування інноваційних проектів. Спільна ініціатива Європейського інвестиційного фонду (EIF) та Європейського Союзу (ЄС)». Він передбачає гарантування кредитів для МСП за фінансової підтримки Європейського Союзу в рамках програми «Горизонт 2020» і спрямований на полегшення доступу до фінансування для інноваційних проектів малих і середніх підприємств (насамперед тих, які інвестують у нові технології та енергоефективність). Програма передбачає кредитування МСП від 50 тис. до 7,5 млн євро [65].

Кошти приватних інвесторів, власні кошти підприємств. Важливим джерелом фінансування проектів розумної спеціалізації є власні кошти підприємств, залучених до їх реалізації. Про важливість приватного капіталу у фінансовій підтримці проектів розумної спеціалізації свідчать дані щодо фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України як невід'ємного елемента цієї спеціалізації. З 2014 року частка інноваційних витрат промислових підприємств у загальному обсязі фінансування інноваційної діяльності перевищила 84%, а у 2015 році досягла навіть 97,2% загальних інноваційних витрат у країні. У 2019 р. загальні інноваційні витрати промислових підприємств становили 14,2 млрд грн, з яких 12,5 млрд грн (87,7%

від загальної суми інноваційних витрат) становлять власні кошти підприємств [37]. Спрямування лівової частки коштів підприємств на інноваційну діяльність можна вважати позитивним явищем, оскільки це підвищує їх відповідальність за реалізацію проектів та ефективне використання фінансових ресурсів.

Підсумовуючи сказане, приходимо до наступних висновків. Можна стверджувати, що в Україні є джерела, які дають змогу розпочати фінансування напрямів розумної спеціалізації регіонів. Спектр інструментів фінансової підтримки відповідних проектів досить широкий і включає безповоротне бюджетне фінансування (з державного бюджету та бюджетів місцевого самоврядування), субсидії українських та іноземних організацій, часткову компенсацію відсотків за банківськими кредитами, банківські кредити за пільговими процентними ставками, та гарантії за кредитами.

Варто наголосити на відсутності в державних та регіональних цільових програмах окремих фінансових потоків, спрямованих саме на проекти в конкретних регіонах за напрямками розумної спеціалізації. У цьому контексті виправданим є виділення коштів у рамках ФДРР на проекти, які відповідають напрямкам розумної спеціалізації регіонів. Сьогодні подібна практика використовується при реалізації інвестиційних програм і проектів, спрямованих на розвиток спортивної інфраструктури регіонів. Відповідно до Бюджетного кодексу України щорічно не менше 10% коштів ДФРР має спрямовуватися на цільові цілі [31]. На нашу думку, відповідний стандарт слід поширити на фінансування проектів за напрямками розумної спеціалізації, визначеними регіональними стратегіями.

З метою посилення відповідальності за реалізацію проектів розумної спеціалізації регіонів вважаємо за доцільне запровадити поновлювані фінансові інструменти їх підтримки. Наприклад, налагодити фінансування таких проектів на конкретних умовах за напрямками діяльності DIFCU. На регіональному рівні для підтвердження задекларованих у регіональних стратегіях намірів щодо підвищення конкурентоспроможності регіонів на основі інтелектуальної спеціалізації та посилення відповідальності за їх реалізацію логічним кроком має

статі розробка програм вузької спрямованості підтримки, насамперед фінансової, для пріоритетних напрямків смарт-спеціалізації.

2.2. Аналіз нормативно-правового забезпечення смарт-спеціалізації в регіонах України

Намагання на державному рівні забезпечити спрямованість державної політики на активізацію інноваційної діяльності простежуються протягом усього періоду незалежності України. Цю тезу підтверджує значна кількість нормативно-правових актів, аж 526, у назвах яких слово «інновація» виступає у різних його варіантах. Перший такий документ був прийнятий Кабінетом Міністрів України в лютому 1992 року, це була постанова «Про створення Державного інноваційного фонду», метою якої було «забезпечення розвитку і використання досягнень науки і техніки в Україні» шляхом реалізації цільових програм фінансування провідних інноваційних досліджень і проектів [63]. У липні 1995 р. Міністерство статистики України затвердило наказ «Про затвердження форм державної статистичної звітності у сфері статистики науки, інформаційних технологій та інноваційної діяльності та інструкцій щодо їх заповнення», що дало змогу вперше уніфіковано статистичні форми, а отже, і статистичну інформацію, що висвітлює різні аспекти наукової та інноваційної діяльності в країні [62]. Тому цей момент можна вважати початком створення системи внутрішнього обліку та врахування науково-інноваційних досягнень суб'єктів господарювання, а Указ Президента України «Питання щодо створення технопарків та інноваційних структур ін. типів», який є першим дієвим кроком у стимулюванні інноваційної діяльності в Україні, слід вважати прийнятий у січні 1996 р. [57]. Метою документа було розроблення положень щодо порядку створення та функціонування технопарків та інших інноваційних структур та встановлення переліку пілотних проектів зі створення таких організацій, спрямованих на вирішення основних проблем економіки, розвиток конкретного регіону країни на основі розробки та впровадження нових технологій і переходу до виробництва конкурентоспроможної продукції.

Порядок налагодження процесу нормативно-правового забезпечення інноваційного розвитку в Україні додатково посилено багатьма законодавчими ініціативами, найважливішими з яких можна назвати закони України: «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків» (1999); «Про інноваційну діяльність» (2002); «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (2003, 2011); «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015). Метою прийняття кожного із зазначених вище законів було забезпечення прискорених темпів інноваційного зростання в Україні, реалізація якого дала б змогу країні вийти з фінансово-економічної кризи, в яку вона все більше занурюється. Водночас, незважаючи на відсутність видимих позитивних зрушень у соціально-економічному розвитку економіки областей України, нормативно-правова база, що регулює різні аспекти здійснення та активізації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, створена під час період відновлення незалежності, сприяли формуванню національної інноваційної інфраструктури та мотиваційного механізму стимулювання діяльності інноваційного суспільства. представників влади та суб'єктів господарювання, що дозволило країні зайняти певну нішу серед країн світу за рейтингом Global Innovation Index (рис. 2.1).

За період представлення даних Global Innovation Index у світовому атласі Кноета спостерігається досить позитивна тенденція до підвищення рейтингу України серед країн світу, найкращих позицій вона досягла у 2016 році, коли країна опинилася у верхній третині країн світу. Згідно з рейтингом у 2020 році Україна знаходиться на самому початку другої третини рейтингу, тоді як у базовому 2013 році вона посідає рівно посередині серед усіх країн, які приєдналися до процедури рейтингу цього року [68]. Це означає, що можна зробити досить позитивний висновок про підвищення рівня інноваційності економіки країни, на підтвердження чого проаналізуємо зміну оцінки України за двома показниками, що характеризують внутрішній потенціал інноваційної діяльності – часткою витрат на дослідження та розробки у ВВП (рис. 2.2), а

зовнішнього потенціалу інноваційної діяльності країни – відсоткова частка експорту високотехнологічних товарів у промисловому експорті (рис. 2.3).

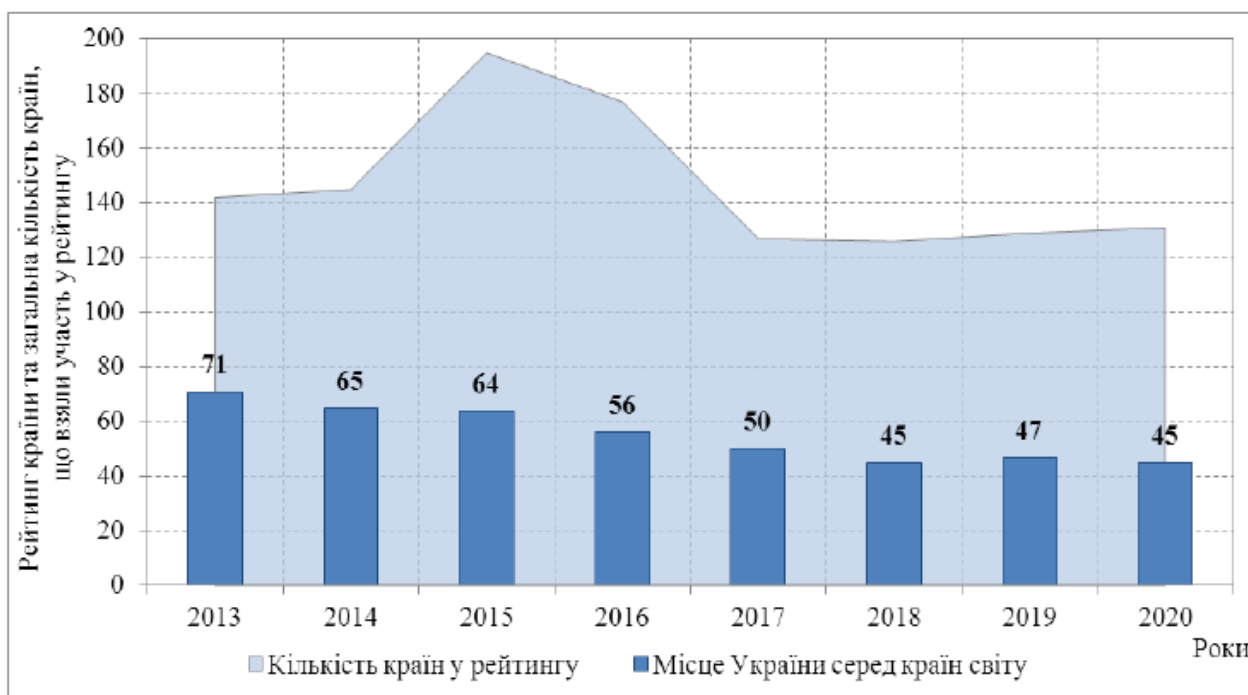

Рисунок 2.1. – Рейтинг України серед країн світу за Global innovation index за період 2013–2020 рр.

Джерело: [69].

Аналіз динаміки місця України за часткою витрат на дослідження і розробки в обсязі ВВП показав досить негативну динаміку – рейтинг країни серед країн світу з року в рік знижується.

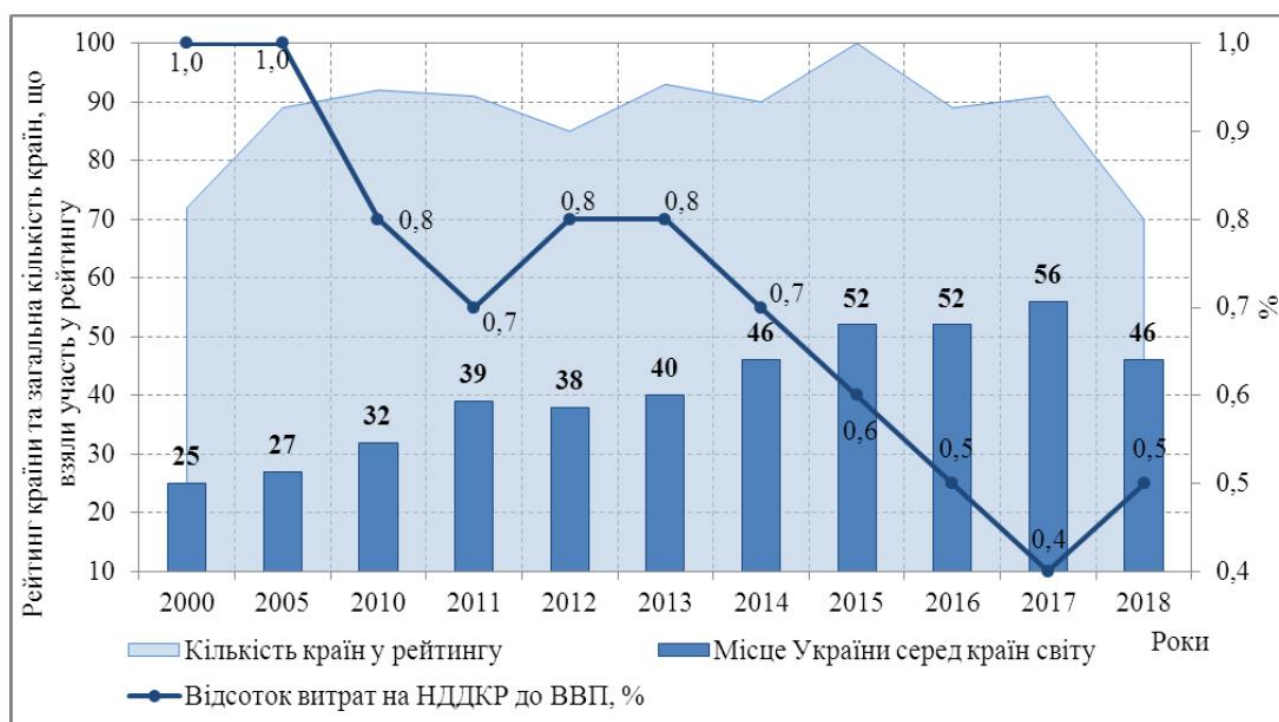

Рисунок 2.2. – Рейтинг України серед країн світу за відсотком витрат на НДДКР до ВВП за період 2000–2018 рр.

Джерело: [69].

Тож якщо у 2000 році Україна була на самому початку другої третини цього показника, то у 2018 році вона була на самому кінці третьої. При цьому найкраща ситуація спостерігалася у 2005 році, коли країна була в кінці першої третини рейтингу.

За досліджуваний період найвища частка витрат на дослідження та розробки у ВВП в Україні була зафіксована у 2000 та 2005 роках і становила 1,0%, а найменша у 2017 році – 0,4%. Тому зниження рейтингу України за цим показником пов'язане із збільшенням його значення більш ніж вдвічі за останні 20 років. Продовження цієї тенденції призведе до неможливості реалізації проектів розумної спеціалізації та стабілізації економічної ситуації в країні.

Рисунок 2.3. – Рейтинг України серед країн світу за відсотком експорту високотехнологічних товарів у промисловому експорті за період 2011–2018 рр.

Джерело: [69].

За відсотковою часткою експорту високотехнологічних товарів у промисловому експорті Україна посідає майже незмінну позицію серед країн світу – на початку другої половини рейтингу країн світу, за винятком 2016 р. коли ситуація покращилась і країна піднялася на декілька позицій у рейтингу.

Такі позитивні зміни зумовлені значним зростанням значення індикатора до 8,7% порівняно з 5,1%, що було характерним для 2011 року. Водночас одразу після підвищення значення індикатора його рівень почав щорічно знижуватися. , яка чітко відображає та показує проблеми, що виникають у соціально-економічній та суспільно-політичній сфері України, що негативно впливає на інноваційну діяльність країни.

Отже, проведені дослідження дозволяють зробити обґрунтований висновок, що вся нормативно-правова та законодавча база, накопичена за період незалежності України у сфері інноваційної діяльності, є недостатньою та неефективною для здійснення потужного, надшвидкого інноваційного стрибка та досягти найсучасніших рішень. віха для країни в рейтингу країн світу за Глобальним індексом інновацій, що дозволило б радикально покращити якість і рівень життя населення країни. Умовою кардинальної зміни ситуації може бути лише використання нового ефективного інструменту управління, роль якого може відіграти розумна спеціалізація, тобто концепція регіонального інтелектуального та вибіркового інноваційного розвитку, заснованого на цілеспрямованому перерозподілі всіх видів ресурсів до тих сфер діяльності, які мають найбільший потенціал для інноваційного зростання. Цей інструмент є абсолютно новим для України, тому ефективність його впровадження значною мірою залежатиме від повноти та достатності нормативно-правової бази, яка стане основою для його впровадження та організації на регіональному рівні.

Стратегічну орієнтацію контурів регіонального розвитку на території України на пріоритетну реалізацію перспективних інноваційних проектів на засадах розумної спеціалізації здійснено на підставі Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державна програма Стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки», прийнята 5 серпня 2020 р., у тексті документу, що розкриває операційну ціль 5 «Сталий розвиток промисловості», вказано, що вибір пріоритетних видів економіки заходи, які в майбутньому отримають державну фінансову підтримку, мають реалізовуватися «на основі розумної спеціалізації... відповідно до методології розумної спеціалізації ЄС»

[60]. Для цього наголошується на необхідності приєднання всіх регіонів України до платформи S3, що має значно розширити їхні можливості у впровадженні розумної спеціалізації та інноваційної поступової реструктуризації економіки. У документі також наголошено на необхідності впровадження допоміжних заходів у рамках розумної спеціалізації: участі малих і середніх підприємств; галузі, що створюють нові робочі місця на основі використання місцевих ресурсів, спираються на ресурсозберігаючі технології, забезпечують розвиток промислових потужностей з виробництва енергозберігаючого обладнання та будівельних матеріалів у регіонах. Тому Україна на державному рівні визнає дієвість та ефективність проектів смарт-спеціалізації та повноцінно бере участь у його реалізації через платформу S3, якій відведено роль методичного, інформаційного та координаційного центру [60]. Це означає, що зі змісту цього документу можна припустити, що в Україні не планується розробка спеціальних нормативно-правових актів, які б детально розкривали специфіку впровадження механізмів реалізації найбільш перспективних проектів розумної спеціалізації на регіональному рівні.

Варто зазначити, що минуло майже півроку з моменту набуття чинності Стратегії регіонального розвитку України на 2021-2027 роки, тобто з 1 січня 2021 року, а до Платформи S3 приєдналися та зареєструвалися лише дев'ять областей країни – Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська [24]. Таким чином, лише зазначені регіони мають повний доступ до методичних матеріалів та консультативної підтримки спеціалістів S3 Platform, тоді як решта 15 регіонів України, за відсутності комплексного роз'яснення на рівні українського законодавства та за умови пасивної позиції регіональної влади, мають не мають чітких контурів реалізації проектів розумних спеціалізацій, що суттєво ускладнює практичне застосування умов, задекларованих у відповідній Стратегії регіонального розвитку. Тому завдання українських науковців – на основі аналізу провідного світового досвіду розвинутих країн у сфері інтелектуальної спеціалізації розробити ефективний та адаптований механізм впровадження

смарт-спеціалізації в регіонах України, який має стати відправною точкою. для регіональної влади та інших учасників проектів розумної спеціалізації.

У розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про затвердження стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» термін «розумна спеціалізація» зустрічається лише один раз, хоча цей документ має стати організаційною платформою. для поширення принципів інтелектуальної спеціалізації і тим самим підвищення рівня інноваційного розвитку регіонів України [64]. Цей термін використовується в контексті можливого створення зв'язків між місцевими інноваторами та партнерами, для чого доцільно встановити «регіональні пріоритетні сфери на основі підходів розумної спеціалізації та запустити пілотні проекти, спрямовані на створення системи зв'язків і взаємної підтримки для регіонів з різним рівнем промислового розвитку» [64]. Це означає, що інструмент розумної спеціалізації знову отримав пріоритет над іншими чинниками та важелями інноваційного зростання, але механізм його застосування на регіональному рівні знову не розкритий.

Можна назвати ще 5-6 нормативних документів, які мають статус діючих у законодавчому портфелі України і які, не конкретизуючи зміст та не розкриваючи подробиць процесу смарт-спеціалізації, свідчать про наявність фрази «... на основі про розумну спеціалізацію» в тексті. Ці документи приймалися в різні 2014-2018 роки і, швидше за все, таке формулювання з'явилося в них пізніше, під час внесення змін, тобто під час останнього перегляду, тому ці нормативні документи опосередковано підтверджують важливість питання смарт-спеціалізації для України, але жодним чином не посилюють теоретичні основи повноцінної реалізації цих процесів на рівні українських регіонів.

Отже, проведене дослідження дозволяє зробити висновок про відсутність в українській правовій системі комплексної нормативної бази, яка б детально визначала організаційні особливості проведення процедур смарт-спеціалізації в Україні. Використання міжнародних документів, зазначених у національних нормативно-правових актах, не дозволяє врахувати специфіку функціонування

української регіональної економіки і тому може стати гальмом очікуваного стрімкого інноваційного розвитку регіонів країни. Навіть за відсутності нормативно-правових актів, необхідних для активізації інноваційного зростання в регіонах країни, в Україні на національному рівні мають бути створені єдині методичні рекомендації чи методичні рекомендації, які б містили конкретні роз'яснення щодо ключових аспектів впровадження розумної спеціалізації. проекти, а саме [42]:

1) процедури поглибленого альтернативного вибору перспективних напрямів і видів діяльності, кожен з яких має найвищий інноваційний потенціал для даного регіону в стратегічному плані. Обрана територія в ідеалі повинна бути брендом регіону, тобто видом діяльності, з яким регіон вже асоціюється як вдома, так і за кордоном або буде асоціюватися в найближчому майбутньому;

2) мобілізація максимальної кількості ресурсів різного типу (грошових, нематеріальних, інформаційно-знаннєвих, людських, часових), оперативний пошук джерел для їх швидкого включення або перерозподілу, розробка механізму оптимального, високоефективного використання ресурсів для створювати нові інноваційні продукти та рішення;

3) розроблення механізму створення нових або використання вже існуючих на ринку інноваційних технологічних та управлінських рішень в обраному перспективному напрямку діяльності з метою його стратегічного розвитку;

4) процедури узгодженого поєднання інтересів і діяльності зацікавлених сторін, відсоткового розподілу їх внеску та відповідальності за реалізацію проектів розумної спеціалізації, створення методичних підходів, що стимулюють зацікавлені сторони до постійної активізації інноваційної діяльності;

5) створення стратегії та дорожньої карти відповідного освітнього, наукового та промислово-технологічного розвитку регіону з максимальним використанням його потенціалу;

б) процедури моніторингу результатів реалізації окремих етапів проектів інтелектуальної спеціалізації, що реалізуються на регіональному рівні, та, у разі необхідності, запровадження коригувальних дій за результатами оцінювання;

7) запровадження системи своєчасної та ефективною передачі необхідної інформації в оптимальних кількостях від зацікавлених сторін про стан та ефективність просування проектів смарт-спеціалізації та ймовірність досягнення очікуваних результатів, визначення результатів, отриманих від впровадження інтелектуальних проектів. проекти спеціалізації.

Надання регіональним органам влади визначених уніфікованих Методичних рекомендацій скоротило б час реалізації проектів розумної спеціалізації та зменшило кількість помилок, які можуть виникнути внаслідок відсутності або недостатньої якості інформації та незнання чи недосконалого знання регіональними органами влади, будь-яких закономірностей та регіональні особливості застосування процедур смарт-спеціалізації

Важлива частина нормативної бази кожного процесу повинна бути присвячена процедурам оцінки інтенсивності, результативності та ефективності його реалізації на практиці. Для цього постає питання вибору набору показників, які з різних боків дозволять об'єктивно оцінити ефективність процесу розумної спеціалізації в конкретному регіоні та з'ясувати, як він впливає на тенденції та перспективи інноваційного розвитку економіки країни. У зв'язку з тим, що інструмент інтелектуального управління спеціалізацією в українській регіональній економіці є абсолютно новим, у науково-практичній та теоретичній сфері ще не створено комплексного аналітичного інструментарію для оцінки його результатів. Тому пошук індикаторів, за якими можна здійснювати комплексні процедури оцінки процесу розумної спеціалізації, розпочався безпосередньо з нормативно-правових документів, які містять конкретний перелік індикаторів, розрахунок яких дозволить кількісно та якісно оцінити специфіку реалізації принципів інтелектуальної спеціалізації на регіональному рівні. Систематизація та класифікація зазначених показників створить основу для обґрунтування пропозиції доповнити зазначену систему новими

показниками оцінки, що дозволить діагностувати досліджуваний процес на регіональному та національному рівнях.

Кількісна оцінка розвитку інноваційної діяльності та ступеня реалізації проектів розумної спеціалізації на території області може здійснюватися відповідно до показників, визначених Положенням Міністерства соціального розвитку та розвитку територій України «Про внесення змін до Порядку оцінки проектів регіонального розвитку, які можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу» [59], а саме:

кількість підтриманих кластерних ініціатив, заснованих на принципах розумної спеціалізації;

кількість підтриманих суб'єктів господарювання, які впроваджують інновації в найбільш перспективних галузях економіки області;

кількість інноваційних проектів, спрямованих на розвиток регіональної та місцевої економіки;

кількість підприємств, які досягають наукового і науково-технічного прогресу, по відношенню до загальної кількості підприємств.

Моніторинг значення цих показників у часі дасть змогу визначити ступінь розвитку потенціалу інноваційної діяльності в районі, визначити рівень реалізації науково-інноваційного співробітництва з реальним сектором економіки області, оцінити ступінь практичного застосування ініціатив і проектів розумної спеціалізації в конкретному регіоні. При цьому дуже важливим є моніторинг рівня реальної підтримки з боку держави та регіону інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, які входять до напрямів діяльності, перспективних для розвитку регіону за оголошеною концепцією розумна спеціалізація.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» оцінку ефективності реалізації проектів інноваційного розвитку рекомендовано проводити за допомогою : показники:

кількість суб'єктів господарювання, які займаються винахідництвом, прикладними дослідженнями та науково-технічними розробками;

кількість суб'єктів господарювання, які надають послуги з комерціалізації технологічних рішень;

доходи від реалізації та використання об'єктів інтелектуальної власності, наукомісткої продукції (результатів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) робіт, програмного забезпечення, ноу-хау, інших інтелектуальних послуг);

обсяг позабюджетного фінансування наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) робіт;

частка інвестицій у нематеріальні активи в загальному обсязі капітальних вкладень;

частка доходів від експлуатації та реалізації об'єктів інтелектуальної власності власного виробництва у фінансуванні університету;

участь інноваційних підприємств, особливо малих [64].

У рамках цього документа також пропонується здійснювати опосередковану оцінку рівня інноваційності економіки тієї чи іншої території шляхом зміни оцінки місця країни за показниками «Інноваційність» і «Технологічна готовність» у світі. Індекс глобальної конкурентоспроможності Економічного форуму, Глобальний індекс інновацій, Європейський індекс інновацій, Індекс залучення талантів, Індеси соціального розвитку та в рейтингах Doing Business Індекс розвитку ІКТ [64] Незначне підвищення оцінки місця країни окремо за конкретний показник свідчатиме про наявність позитивних змін у підвищенні рівня інноваційної активності суб'єктів господарювання в певній сфері діяльності та суттєвих змін в оцінці країни, і при цьому, на думку більшості із зазначених показників можна прийняти як очікуваний результат запровадження розумних правил – спеціалізацію в більшості регіонів країни.

Водночас варто зазначити, що наведені в нормативних документах показники недостатні для комплексної оцінки ефективності, особливо проектів

розумної спеціалізації, оскільки в більшості випадків не враховують специфіку реалізації цього процесу. та характеризує різні параметри реалізації інноваційної діяльності в регіоні. Тому для оцінки ступеня інноваційної активності суб'єктів господарювання в процесах реалізації проектів розумної спеціалізації пропонуємо додатково розраховувати значення наступних показників у кількарічній динаміці:

питома вага суб'єктів господарювання, які здійснюють наукові та науково-технічні роботи, у загальній їх кількості в регіоні;

відповідна частка промислових підприємств, що здійснюють наукові та науково-технічні розробки, у загальній їх кількості в регіоні;

питома вага інноваційно-перспективних суб'єктів господарювання, які здійснюють наукові та науково-технічні роботи, у загальній кількості інноваційно-перспективних суб'єктів господарювання регіону.

Детальний розгляд змісту та можливостей інтерпретації результатів розрахунків за вибраними показниками дозволив провести їх систематизацію, що дозволить стейкхолдерам процесу розумної спеціалізації отримати вичерпну інформацію для прийняття або коригування управлінських рішень (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1. Систематизація показників оцінки впровадження смарт-спеціалізацій на регіональному рівні

Характеристика оцінювання	Змістовне навантаження	Показники
<i>Інноваційний потенціал</i>	Характеристика вихідних умов щодо інноваційного потенціалу території та активності, що є потенціалом для реалізації проектів смарт-спеціалізації в регіоні	кількість фізичних осіб та суб'єктів господарювання, що займаються винахідництвом, прикладними дослідженнями та науково-технічними розробками кількість суб'єктів господарювання, що надають послуги із комерціалізації технологічних рішень частка підприємств, що займаються інноваціями, зокрема малих кількість підприємств, що здійснюють наукові та науково-технічні розробки, у співвідношенні до загальної кількості підприємств кількість фізичних осіб та суб'єктів господарювання, що займаються винахідництвом, прикладними дослідженнями та науково-технічними розробками кількість суб'єктів господарювання, що надають послуги із комерціалізації технологічних рішень частка підприємств, що займаються інноваціями, зокрема малих кількість підприємств, що здійснюють наукові та науково-технічні розробки, у співвідношенні до загальної кількості підприємств
<i>Фінансово-інвестиційне забезпечення</i>	Характеристика рівня фінансування та інвестиційної привабливості інноваційної діяльності, що	надходження від продажу та використання об'єктів інтелектуальної власності, наукоємної продукції (результатів наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок, програмного забезпечення, ноу-хау, інших інтелектуальних послуг)

	реалізується в регіоні і може стати основою для реалізації проєктів смарт-спеціалізації в регіоні	обсяги позабюджетного фінансування наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок частка інвестицій у нематеріальні активи від усього обсягу капітальних інвестицій частка доходів від експлуатації та продажу об'єктів інтелектуальної власності власного виробництва у фінансуванні закладів вищої освіти
<i>Інтенсивність реалізації проєктів</i>	Характеристика кількості проєктів смарт-спеціалізації, які були реалізованими на території регіону	кількість підтриманих кластерних ініціатив, побудованих на основі принципів смарт-спеціалізації кількість підтриманих суб'єктів господарювання, які впроваджують інновації у найбільш перспективні галузі регіональної економіки кількість інноваційних проєктів, спрямованих на розвиток регіональної та місцевої економіки
<i>Інноваційна активність стейкхолдерів</i>	Характеристика ступеня залучення суб'єктів господарювання регіону до інноваційної діяльності та до проєктів смарт-спеціалізації	питома вага суб'єктів господарювання, що здійснюють наукові та науково-технічні розробки, у їх загальній кількості у регіоні питома вага промислових підприємств, що здійснюють наукові та науково-технічні розробки, у їх загальній кількості у регіоні питома вага інноваційно перспективних суб'єктів господарювання, що здійснюють наукові та науково-технічні розробки, у загальній кількості інноваційно перспективних суб'єктів господарювання регіону
<i>Інноваційна результативність</i>	Характеристика динаміки у часі стану країни серед країн світу у рейтингу за міжнародними інноваційними індексами, що є результатом реалізації проєктів смарт-спеціалізації	Значення показників «Інновації» та «Технологічна готовність» Індексу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму Місце країни у рейтингу Глобального інноваційного індексу серед країн світу Місце країни у рейтингу Європейського інноваційного табло серед країн світу Місце країни у рейтингу Індексу приваблювання талантів серед країн світу Місце країни у рейтингу Індексу людського розвитку серед країн світу Місце країни у рейтингу ICT Development Index серед країн світу

Джерело: [69].

Моніторинг рівня інноваційного потенціалу регіону, досягнутого рівня фінансово-інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності, інтенсивності реалізації проєктів смарт-спеціалізації в регіоні та ступеня інноваційної активності зацікавлених сторін протягом усього періоду реалізації проєктів смарт-спеціалізації. дозволить регіональним органам влади приймати своєчасні, обґрунтовані управлінські рішення, спрямовані на підвищення ефективності впровадження принципів розумної спеціалізації в регіоні. Поширення такого підходу в усіх регіонах країни стане умовою підвищення місця України в міжнародних інноваційних індексах [69].

Успіх впровадження процесів і проєктів розумної спеціалізації на регіональному рівні в Україні залежатиме від того, наскільки глибокими будуть нормативно-правові основи. Водночас законодавча база має регулювати всі

аспекти реалізації проектів розумної спеціалізації в регіонах України. У роботі проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює впровадження процесів інтелектуальної спеціалізації в Україні, результати якого свідчать про відсутність в українському законодавчому просторі нормативно-правових актів, які б дозволяли дати вичерпну відповідь на питання, як регіональні органи влади мають організувати процеси розумної спеціалізації з метою досягнення очікуваних позитивних змін та змін в інноваційному та соціально-економічному розвитку окремих регіонів і країни за результатами реалізації цих проектів. У національному законодавстві йдеться про можливість впровадження в Україні процедур розумної спеціалізації на базі платформи S3, на яку покладено роль методичного, інформаційного та координаційного центру в країні. Водночас міжнародна платформа не може врахувати специфіку українського національного менталітету, сучасний етап розвитку реального сектору економіки регіону, інноваційний прогрес, який спостерігається в різних сферах діяльності країни. Тому подальші дослідження за обраною темою мають бути спрямовані на розробку єдиних методичних рекомендацій чи методичних рекомендацій, які б надавали конкретні роз'яснення щодо ключових аспектів реалізації проектів інтелектуальної спеціалізації в українських регіонах на основі передового світового досвіду. Інструментами визначення інтенсивності та ефективності процесів смарт-спеціалізації в регіонах України у цих нормативно-правових актах та рекомендаціях мають виступати систематизовані в роботі показники загальної оцінки різних аспектів реалізації проектів смарт-спеціалізації.

РОЗДІЛ 3

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

3.1. Смарт-спеціалізація як інструмент забезпечення конкурентоспроможності України та її регіонів

Україна вже має досвід стратегічного планування регіонального розвитку з урахуванням концепції розумної спеціалізації. Аналіз змісту стратегій регіонального розвитку, затверджених обласними органами влади (табл. 1), показав, що більшість із них розроблено відповідно до чинних нормативно-правових актів, методичних вказівок Мінрегіону та рекомендацій JRC (Joint Research Center) при створенні розумних спеціалізація регіонального розвитку, хоча за змістом важко визначити, чи враховує стратегія окремих регіонів критерії розумної спеціалізації (наприклад, Вінницька, Донецька, Чернівецька області). Важливо й те, що при визначенні регіональної спеціалізації більшість регіонів України орієнтувалися на «традиційну спеціалізацію», що й не дивно, адже так само планували свої перші інноваційні стратегії країни ЄС [71].

Отже, аналізуємо таблицю 3.1., зазначимо, що смарт-стратегія доступна в 19 регіонах України (76%), що є перспективним показником на шляху впровадження концепції смарт-спеціалізації для розвитку регіональної конкурентоспроможності. Проте слід зазначити, що розумна стратегія 14 регіонів (56%) більшою мірою відповідає припущенням традиційної регіональної стратегії, ніж розумний підхід.

Таблиця 3.1. Регіональні смарт-стратегії розвитку до 2027 року

Регіон/область (станом на травень 2020 р.)	Наявність смарт- стратегії	Відповідність смарт- стратегії
“традиційній стратегії”		
Вінницька	+	
Волинська	+	+
Дніпропетровська		
Донецька	+	
Житомирська	+	+
Закарпатська	+	+
Запорізька	+	+
Івано-франківська	+	+
Київська	+	+
Кіровоградська		

Луганська	+	+
Львівська	+	+
Миколаївська		
Одеська	+	
Полтавська	+	+
Рівненська	+	+
Сумська		
Тернопільська		
Харківська	+	+
Херсонська	+	+
Хмельницька	+	+
Черкаська		
Чернівецька	+	
Чернігівська	+	+
м. Київ	до 2025 року	

Джерело: [58].

Розвиток регіонів як соціально-економічних систем в сучасних умовах характеризується орієнтацією на глобалізацію та локалізацію як ключові глобальні тенденції. Це є однією з головних умов забезпечення їх конкурентоспроможності, оскільки передбачає врахування екзогенних та ендогенних факторів з метою покращення регіональної ситуації та створення переваг, які сприятимуть їх зростанню. У цьому контексті поєднання адаптаційної діяльності та визначення напрямків залучення місцевих ресурсів до економічної діяльності та вмиле слідування світовим трендам вимагає чіткого підходу до поєднання ресурсів, можливостей, можливостей і тенденцій, тому виникає потреба у формуванні ефективної системи стратегічного управління регіональний розвиток на основі чітко визначених і сформульованих стратегій.

Натомість розумна спеціалізація – це підхід, за якого регіональні інтереси стають основою та складовою національних пріоритетів через вертикально орієнтований підхід до вибору галузей чи сфер державної підтримки, передбачає створення регіональної спеціалізації в результаті консолідації зусиль усіх суб'єктів у регіоні щодо конкретних бізнес-функцій і процесів, а також стимулювання інноваційної та експериментальної діяльності. Суть розумної спеціалізації полягає у визначенні можливостей регіону для генерування нових видів діяльності шляхом визначення пріоритетів локальної концентрації та

найбільш ефективного використання ресурсів. При цьому концепція базується на системі принципів (рис. 3.1) і таких постулатах:

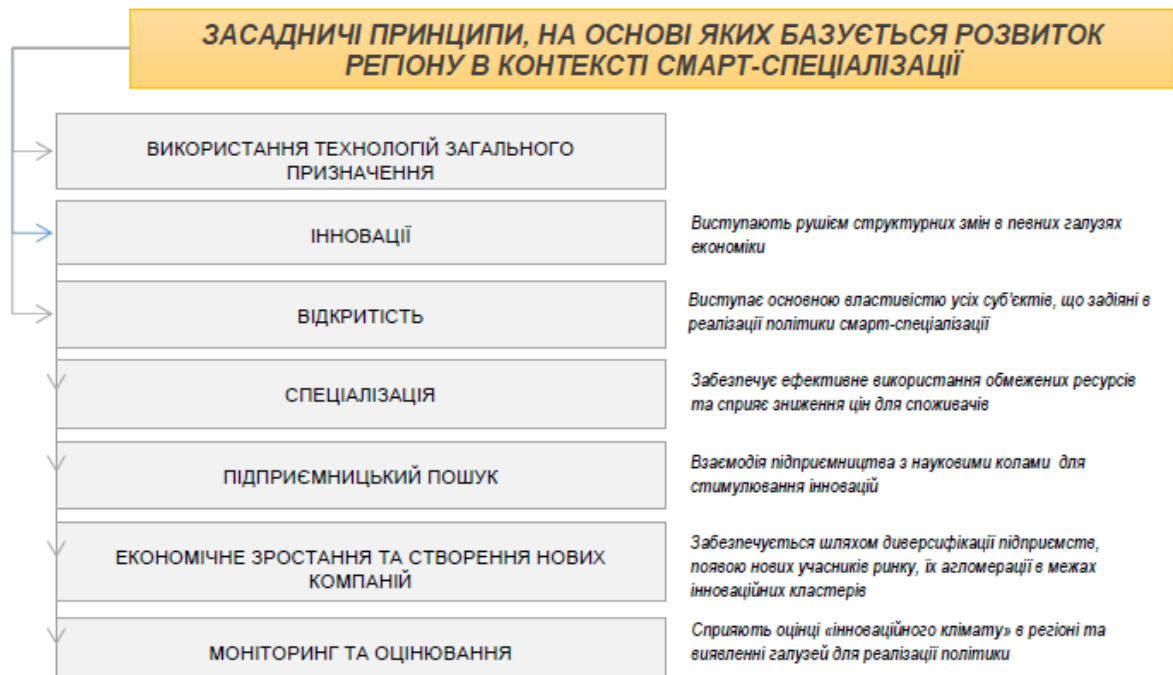

Рисунок 3.1. Принципи, на основі яких базується розвиток регіону в контексті смарт-спеціалізації

Джерело: [54].

1. Наявні в регіоні ресурси обмежені, тому важливо використовувати їх якомога ефективніше.
2. Отримання максимально можливого економічного ефекту можливе в умовах взаємодії на рівні «наука – підприємництво – влада – суспільство» та використання інноваційного підходу до діяльності підприємницьких структур.
3. Реалізація концепції передбачає проведення великого обсягу наукових досліджень та створення інновацій, які забезпечать конкуренцію на ринку.
4. Найбільш ефективним способом забезпечення економічного розвитку регіону є застосування індивідуального, комплексного підходу з урахуванням економічних, соціальних і культурних особливостей даної території.

Розумна спеціалізація передбачає створення інноваційної стратегії, що забезпечує конкурентоспроможність регіону в контексті розумного, сталого та інклюзивного розвитку. Регіональна стратегія розумної спеціалізації – це

інтегрована місцева програма використання та нарощування потенціалу регіону шляхом адаптації напрямків розвитку науки та освіти до умов соціально-економічного розвитку самого регіону. Виходячи з досвіду країн ЄС, можна виділити етапи, які необхідно пройти в контексті впровадження стратегії розумної спеціалізації (табл. 3.2).

Таблиця 3.2. Основні етапи в процесі створення та реалізації регіональної стратегії смарт-спеціалізації

№ з/п	Етап	Суть етапу
1.	Аналіз особливостей розвитку регіону та його інноваційного потенціалу	Метою етапу є оцінка існуючих ресурсів регіону і перспектив для його подальшого розвитку. Аналіз передбачає три напрями: дослідження наявності регіональних ресурсів, особливостей науково-технологічної спеціалізації регіону; виокремлення екзогенних зв'язків та положення регіону в умовах європейської і глобальної економіки; особливості формування, розвитку та динаміка підприємницького середовища
2.	Запровадження інклюзивної структури управління	Реалізація стратегії смарт-спеціалізації вимагає залучення різних рівнів і видів учасників до її формування та імплементації. Найбільш поширеною є модель «потрійної спіралі», яка передбачає трьохсторонню співпрацю між органами влади, підприємництвом та науково-дослідницькими інституціями та ВУЗами. Проте, сьогодні для підвищення ефективності втілення стратегії обов'язковим є залучення саме користувачів інноваційних продуктів.
3.	Вибір пріоритетів для забезпечення розвитку регіону	Такі пріоритети мають формуватися на основі чітко визначених критеріїв; наявність ключових ресурсів та можливостей для кожної галузі; здатність до диверсифікації галузей; можливе нарощення потенціалу кожної галузі; міжнародна позиція регіону в глобальному ланцюгу доданої вартості.
4.	Формування політики розвитку регіону, встановлення дорожньої карти та плану дій	Стратегію слід реалізовувати за допомогою дорожньої карти, що включає план дій. Узгоджений план дій має включати: - визначення напрямків діяльності, які відповідають обраним пріоритетам; - обрання механізмів реалізації плану; - визначення цільових груп; - формування групи учасників, яких доцільно залучити до процесу, визначення їх обов'язків; - встановлення цілей для проведення оцінки результатів та визначення рівня ефективності дій; - встановлення строків; визначення джерел для фінансування.

5.	Запровадження системи моніторингу і оцінки	Моніторинг передбачає відстеження ходу реалізації стратегії, а також перевірку і контроль проведених дій та належного використання ресурсів. В ході проведення моніторингу важливо проаналізувати такі показники: 1) показники розвитку регіону відносно середньої оцінки показників по країні чи аналогічних регіонах; 2) показники результативності втілення стратегії. Оцінювання передбачає визначення того, як саме виконуються завдання, передбачені у стратегії. Проведення ефективного оцінювання вимагає чітко сформульованих строків реалізації завдань на кожному етапі.
----	--	---

Джерело: [54].

Зрозуміло, що складно визначити та вибрати пріоритетні напрями, в яких регіон має конкурентні переваги чи потенціал для генерування науково-орієнтованого розвитку та здійснення економічних перетворень, що потребує врахування можливості виходу на ринки, зайняття вільних ніш та визначення площ [9] регіонів та проведення ефективного аналізу наявних ресурсів. Як зазначає К. Морган, вибір домену повинен орієнтуватися не на ринкову нішу чи галузь, а «на центри підприємницької діяльності, на перетині ринків, людського капіталу, інноваційного та експортного потенціалу. З одного боку, знання не обов'язково створюють економічну цінність, яка відображається у ВВП чи загальному добробуті. З іншого боку, продукти з низьким вмістом знань, як правило, не здатні довго захистити свої ніші»; тому межі полів часто розташовані на перетині різних секторів, технологій або областей знань [16]. Вибір таких галузей у кожному регіоні має бути забезпечений згодою та консенсусом представників наукової спільноти, освіти, підприємництва та промисловості. На органи влади та державного управління покладається виконання трьох функцій: 1) створення умов для виділення регіональної спеціалізації за участю всіх учасників; 2) моніторинг розвитку регіону з точки зору можливості реалізації обраної стратегії розумної спеціалізації; 3) визначення потреб, що виникають у цих умовах, та використання відповідних інструментів стимулювання розвитку регіону [40].

Визначення сильних сторін регіону, які необхідно розвивати в контексті реалізації стратегії розумної спеціалізації, має здійснюватися за такими критеріями: 1) увага має приділятися не лише високотехнологічним секторам;

потрібно вибрати сектор, який має можливості для зростання; 2) вибір слід робити з урахуванням наявної в регіоні виробничої бази; 3) при виборі галузей варто прагнути до диверсифікації підприємницької діяльності.

Формування стратегії розумної спеціалізації спрямоване на проведення конкретних структурних змін в економіці регіону. Реалізація цього завдання може бути забезпечена вжиттям відповідних заходів у наступних напрямках:

перехід від існуючої галузі до нової, створеної в умовах спільної діяльності наукової спільноти, навчальних закладів і суб'єктів господарювання, або її відновлення;

модернізація шляхом технологічного вдосконалення або адаптації виробничих процесів і поширення інновацій;

диверсифікація в суміжні сфери господарської діяльності, що призводить до синергетичного ефекту;

розвиток абсолютно нових видів економічної діяльності внаслідок радикальних технологічних змін, проривних інноваційних рішень, які сприяють перетворенню малоефективних та слаборозвинених сфер у прибуткові та привабливі для фінансування [12].

Тому зрозуміло, що такий підхід до формування стратегії регіонального розвитку потребує, по-перше, дуже активного залучення учасників процесу підприємницької діяльності, по-друге, визначення порівняльних переваг регіону, для реалізації яких докладаються зусилля і будуть зосереджені ресурси всіх зацікавлених груп, по-третє, залучення всіх зацікавлених у розвитку регіону сторін, зокрема представників науково-технічної діяльності, з метою забезпечення інноваційного прогресу в економіці.

3.2. Імплементация європейського досвіду впровадження смарт спеціалізації для стимулювання економіки України та її регіонів

Десятирічний досвід впровадження смарт-спеціалізації як інноваційного підходу до стимулювання економіки регіонів у країнах ЄС підтвердив її цінність

не лише для подальшого розвитку Європи, а й у глобальному масштабі. Досвід країн ЄС поступово запозичується та адаптується як країнами в контексті політики сусідства та розширення ЄС (зокрема Україною), так і країнами світу. Ці тенденції свідчать про те, що питання, які піднімаються в контексті формування стратегій розумної спеціалізації, тепер виходять за межі інтересів ЄС.

Багато країн і міжнародні організації, зокрема ООН [13] та OECD [19], стверджують про доцільність впровадження концепції розумної спеціалізації з можливістю закріплення та утримання лідируючих позицій у рейтингах конкурентоспроможності на міжнародних ринках завдяки стимулюванню регіональна динаміка. Такі організації, як ООН, ЮНЕСКО, ЮНІДО, серед інших, високо оцінили впровадження інтелектуальної спеціалізації в контексті реалізації Цілей сталого розвитку: «локалізація Цілей сталого розвитку може виграти від впровадження підходу із залученням інтелектуальних спеціалізація, оскільки сприяє інклюзивному діалогу, що веде до виявлення інноваційного потенціалу та конкурентних переваг» [19].

Реалізація концепції пікової спеціалізації або її окремих елементів нині спостерігається не лише в країнах ЄС, а й на різних етапах в Австралії, Бразилії, Колумбії, Мексиці, Перу, Норвегії та Чилі. Інтерес до розумної спеціалізації виявляє влада Китаю, Таїланду, африканських країн, США та Канади. Рівень зацікавленості різний – від діалогу на ранніх стадіях (Венесуела, Вірменія, Еквадор, Канада, Китай, Ліван, Південна Африка, Південна Корея, Руанда, США, Таїланд, Японія) до перших кроків до співпраці (Аргентина, Білорусь, Боснія та Герцеговина, Грузія, Колумбія, Перу, Чилі) [13]. Однією з таких країн є Україна (рис. 3.2).

Рисунок 3.2. Досвід впровадження смарт-спеціалізації у світі

Джерело: [54].

Створена як концепція розширення державного фінансування у сфері наукових досліджень та інновацій з метою зміцнення порівняльних переваг у конкретних сферах, в умовах реалізації розумна спеціалізація призвела до значних концептуальних та економіко-політичних наслідків:

1) підкреслення ключової ролі наукової, технологічної та економічної спеціалізації у створенні порівняльних переваг і в широкому розумінні забезпечення економічного зростання;

2) визначення важливої ролі наукових досліджень і розвідувальної роботи в обґрунтуванні сфер поточних і майбутніх порівняльних переваг;

3) створення механізму управління реалізацією стратегії розумної спеціалізації на основі моделі Triple Helix Innovation (держава – наука – підприємництво) або Quadruple Helix (держава – наука – підприємництво – громадянське суспільство) [20].

У випадку ЄС процес впровадження концепції розумної спеціалізації характеризувався певною специфікою. Концепцію реалізовано для вирішення проблеми низької ефективності «поглинання» державної фінансової допомоги регіонами з низьким рівнем економічного розвитку як елементу політики згуртованості ЄС (Cohesion Policy), спрямованої на зменшення диспропорцій та забезпечення місцевих і регіональних розвитку в державах-членах [15]

Враховуючи те, що регіони ЄС суттєво відрізняються за рівнем соціально-економічного розвитку, ступенем урбанізації, демографічними характеристиками, наявним природно-ресурсним потенціалом та інституційно-управлінською структурою, актуальним є питання реалізації політики регіонального розвитку на основі «низу». вгору», заснований на чіткому визначенні сильних сторін регіону з метою встановлення пріоритетних сфер фінансування та активізації місцевого економічного розвитку на основі інновацій та прагнення до підприємництва. Тому на 2014-2020 роки країни та регіони ЄС розробили понад 120 стратегій розумної спеціалізації.

Розробка інноваційних стратегій інтелектуальної спеціалізації РІС 3 стала ключовою умовою доступу регіонів до фінансових ресурсів структурних фондів ЄС на 2014-2020 рр., що свідчить про зв'язок політики територіальної згуртованості ЄС з цілями інноваційного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності на світових ринках [1]. Нині одним із основних фінансових інструментів реалізації політики регіонального розвитку в ЄС є Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР), який виділив 277 млрд. євро на регіональний розвиток [9] і діє в контексті ЄС. Стратегія розумного, сталого та всебічного зростання та механізм фінансування чітко вписуються в пріоритети розумної спеціалізації. Інші фонди, які фінансують проекти в контексті реалізації стратегії розумної спеціалізації, це Фонд згуртованості (CF) та Європейський соціальний фонд (ESF). Таким чином, загальний бюджет структурних фондів ЄС, які діють у зазначеній сфері, становить приблизно 1/3 бюджету ЄС, що свідчить про спрямування значних фінансових ресурсів на інноваційний розвиток регіонів та забезпечення їх конкурентоспроможності на світових ринках.

Тому зрозуміло, що більшість стратегій розумної спеціалізації, прийнятих у країнах ЄС, не містять детальної інформації про цільові бюджети для їх реалізації, і лише ½ стратегій містять сформульовану оцінку [10]. Водночас приблизно 61% розробників стратегій розумної спеціалізації вказують

структурні фонди ЄС як основне джерело фінансування реалізації стратегії RIS 3, зокрема:

- 100% респондентів називають джерелом фінансування кошти Європейського фонду регіонального розвитку;
- 80% - кошти Європейського соціального фонду;
- $\frac{3}{4}$ - фінансові ресурси за Рамковою програмою ЄС з фінансування науки та інновацій Горизонт 2020;
- понад 70% - фінансові кошти загальнодержавних програм інноваційного розвитку та розвитку підприємництва;
- приблизно 38% - фінансування за умов державної політики розвитку кластерів;
- більше половини респондентів також вказують інші джерела отримання фінансових ресурсів для реалізації стратегії розумної спеціалізації (фінансові ресурси органів місцевого самоврядування, наукових установ та університетських фондів, кошти інноваційних центрів/агенцій/організацій, інші структурні фонди ЄС). та Європейський інвестиційний банк, вузьконаправлені програми ЄС, приватні фонди) [20].

Слід зазначити, що питома вага європейських структурних та інвестиційних фондів у загальному обсязі фінансування стратегій розумної спеціалізації відрізняється від країни до країни. Для таких країн, як Греція, Португалія та Словаччина, основне фінансування забезпечується завдяки розвитку політики згуртованості ЄС, тоді як у регіонах Данії та Німеччини переважають внутрішні джерела фінансування.

У країнах поза ЄС питання фінансової підтримки впровадження стратегій розумної спеціалізації в більшості випадків лягає на плечі держави та приватних інвесторів. Зокрема, в Україні основним джерелом фінансування регіонального розвитку є Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР). Водночас, для підвищення ефективності організації фінансового забезпечення впровадження стратегії смарт-спеціалізації та відповідальності за реалізацію проектів важливо забезпечити обов'язкове співфінансування з місцевих бюджетів та за рахунок

приватний сектор інвесторів, а також, як зазначають деякі дослідники [38], використання інструменту повернення допомоги (цей метод фінансування широко використовується в рамках Європейських структурних та інвестиційних фондів).

Вищезазначене дозволяє зробити висновок, що позитивні результати розвитку та впровадження смарт-спеціалізацій у країнах ЄС пов'язані, насамперед, з потужним та ефективним механізмом фінансування. Наявність розробленої стратегії розумної спеціалізації стала умовою отримання країнами та окремими регіонами значних фінансових ресурсів зі структурних фондів ЄС, що суттєво посилило їх роль і роль Європейської Комісії як наднаціональних інституцій. У свою чергу, для країн, які не можуть отримувати фінансові ресурси зі структурних фондів ЄС, питання створення ефективного механізму фінансової підтримки РІС 3 є актуальним і потребує отримання достатніх коштів з різних джерел (бюджетів усіх рівнів, ресурсів приватних інвесторів, наукові установи та університети, іноземні інвестори. Однак, враховуючи значні обмеження більшості країн (порівняно з членами ЄС) у фінансуванні інтелектуальних спеціалізацій, постає питання ефективного моніторингу та контролю за використанням цих коштів та посилення відповідальності не тільки для реалізації проектів, а й на всіх етапах впровадження РІС 3, тобто максимізації вигоди від інвестованих фінансових ресурсів.

Водночас варто наголосити на «гнучкості» та узгодженості наднаціональних структур ЄС щодо впровадження розумної спеціалізації, яка проявляється не лише у фінансовому стимулюванні, а й у консультативно-інформаційній підтримці країн та регіонів на шляху для впровадження РІС 3. Зокрема, таку підтримку надає Платформа розумної спеціалізації, створена для поширення інформації, обміну досвідом та консультативними матеріалами для національних і регіональних творців РІС 3. Використання Платформи сприяє взаємному навчанню та міжнародній співпраці суб'єктів, що впроваджують РІС 3. стратегії розумної спеціалізації, а також підтримує академічну дискусію навколо цієї концепції.

З іншого боку, «гнучкість» політики щодо поширення інтелектуальних спеціалізацій в ЄС також проявляється в тому, що, незважаючи на різноманіття структур управління в державах-членах ЄС і роботу Європейської Комісії щодо досягнення певної уніфікованості та єдності правил впровадження RIS 3, повноваження більшості рішень щодо створення та реалізації стратегій передано на рівень держав-членів. У подальшому це призвело до розширення підходів до впровадження розумної спеціалізації та урізноманітнення адміністративно-територіальних рівнів її реалізації. Хоча в більшості країн ЄС RIS 3 було впроваджено на рівні NUTS 2, у деяких країнах його було впроваджено на рівні NUTS 0, тобто на національному рівні, NUTS 1 або навіть на рівні NUTS 3.

Характерною рисою більшості країн ЄС є розробка стратегій розумної спеціалізації на державному рівні. Водночас існують значні відмінності між окремими групами країн щодо організації процесу, зокрема: у випадку Австрії, Греції, Німеччини, Польщі, Португалії, Румунії та Швеції прийняття RIS 3 характерна стратегія як на державному рівні, так і на рівні всіх регіонів, тоді як прийняті стратегії на національному рівні, як правило, є документами, що узагальнюють і повторюють регіональні стратегії [19]; Прийняття детальної стратегії на державному рівні з урахуванням специфіки регіонів [20] також характерне для Чехії, водночас з 2018 року один регіон країни розробив і реалізує власну RIS 3; для невеликих країн (Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург і Мальта) використання RIS 3 на рівні країни є властивим, оскільки рівні NUTS 0, NUTS 1 і NUTS 2 у цих країнах збігаються; такі країни, як Бельгія, Німеччина та Нідерланди, запровадили стратегії розумної спеціалізації на рівні NUTS 1.

Водночас науковці наголошують на неефективності впровадження розумних спеціалізацій на адміністративно-територіальних рівнях, обраних окремими країнами. У Болгарії, Ірландії, Словаччині, Словенії, Угорщині та Хорватії RIS 3 було розроблено виключно на національному рівні, що є занадто «високим» рівнем управління та матиме підвищений ризик неврахування важливих аспектів розвитку територіальної політики [3]. Натомість для впровадження принципів розумної спеціалізації у Фінляндії та Швеції було

обрано адміністративно-територіальний рівень NUTS 3, який також сприймається дослідниками та розробниками концепції як неефективний, оскільки супроводжується фрагментацією адміністративно-територіальних утворень та відносно нижчим управлінським потенціалом [14].

Враховуючи різний рівень впровадження стратегій розумної спеціалізації та залучення до їх розробки широкого кола суб'єктів, можна помітити відмінність у підходах до створення стратегій. Наприклад, підхід «знизу вгору» було застосовано для впровадження смарт-спеціалізації в Португалії, де процес розробки RIS 3 розпочався в регіонах, а на національному рівні була створена стратегія як «об'єднуючий» документ для семи регіональних стратегій. Використання підходу «знизу вгору» в цій країні призвело до високого рівня мобілізації зацікавлених сторін для розробки стратегії (наприклад, в регіоні Алгарве приблизно 80% підприємств і всі науково-дослідні установи були залучені до розробки RIS 3 процес).

У невеликих країнах і в країнах з більш централізованою системою державного управління застосовувався підхід «зверху вниз» до впровадження розумної спеціалізації. Наприклад, у Хорватії було організовано п'ять регіональних семінарів, присвячених питанням формування стратегій розумної спеціалізації та визначенню пріоритетних напрямів розвитку за умови участі, на яких представники регіонів могли висловити свої думки щодо можливостей інноваційного розвитку країни, але остаточні рішення приймалися на державному рівні (при цьому слід зазначити, що процес організації розробки стратегії розумної спеціалізації в Хорватії дослідники часто критикують як надто централізований).

Досліджуючи специфіку впровадження концепції розумної спеціалізації в країнах і регіонах ЄС, варто відзначити наявність у більшості цих країн «традиції» проведення інноваційної політики на національному та регіональному рівнях [2]. Тому в більшості країн ЄС реалізація концепції розумної спеціалізації базувалася на довгостроковій інноваційній політиці з чітко визначеними цілями та пріоритетними галузями розвитку. Тому

організація процесу включення країни чи регіону в розвиток на основі інтелектуальної спеціалізації та отримання фінансових ресурсів зі структурних фондів ЄС не завжди супроводжувалася створенням стратегії RIS 3 з проходженням чітко визначених етапів. У таких країнах, як Австрія, Бельгія, Данія та Швеція, існуючі національні та регіональні інноваційні стратегії або, в деяких випадках, регіональні стратегії розвитку, були лише переформатовані та уточнені пріоритети інноваційного розвитку.

Наприклад, у 2011 році в Австрії була створена Федеральна стратегія досліджень, технологій та інновацій Федерального уряду Австрії [23], і кожна з дев'яти земель мала інноваційну стратегію. Тому з метою відповідності та розвитку в рамках політики інтелектуальної спеціалізації на державному рівні підготовлено додатковий рамковий документ, розроблений з урахуванням існуючих стратегічних орієнтирів та на основі нових угод щодо впровадження інтелектуальної спеціалізації.

У цьому контексті також цікавий підхід Швеції, де в період впровадження розумної спеціалізації діяла національна інноваційна стратегія. Тому на державному рівні було вирішено надати регіонам можливість обирати той підхід, який найбільше відповідає їхнім потребам і можливостям. Регіональні органи влади можуть або розробити нову регіональну RIS 3, або «вбудувати» стратегію розумної спеціалізації в існуючі плани та програми [20].

У країнах, де процес запровадження смарт-спеціалізації здійснювався «з нуля», підходи до її організації також суттєво відрізнялися через різні стартові умови та очікувані результати. У регіонах і країнах, де в процесі відкриття підприємництва розроблялися стратегії, що вимагали максимального залучення представників підприємницької спільноти, шляхи їх мобілізації були дуже різними (навіть в межах однієї країни). До найпоширеніших належали: організація конференцій, дискусійних зустрічей, семінарів зі створення «лабораторій ідей», робочих та експертних груп. Наприклад, у Великій Британії було організовано заходи на рівні уряду щодо взаємодії між Європейськими структурними та інвестиційними фондами (ESIF), рамковою програмою ЄС

«Горизонт 2020» для фінансування науки та інновацій та Групою експертів високого рівня Європейської Комісії з ключових стимулів Технології. Подібні заходи проходили по всій країні, а для кращої ефективності та висвітлення ширших тем бізнес-середовища та громадянського суспільства навіть була створена група у соцмережах.

У процесі створення RIS 3 часто залучалися зовнішні експерти з міжнародних організацій та наукових установ на різних етапах розробки стратегії RIS 3. Наприклад, у регіоні Басків (Іспанія) міжнародні експерти, призначені Європейською комісією, брали участь у створення остаточного проекту стратегії розумної спеціалізації, в регіоні Уусімаа (Фінляндія) – у підготовці основних документів, у Поморському воєводстві – у рамках участі в тендерних комітетах, у Хорватії – протягом усього процесу.

Також поширені експертизи. Такі перевірки проводилися в Хорватії, Чехії та регіонах Великобританії. Зокрема, у 2013 році експертизу впровадження смарт-спеціалізацій у Чехії провели представники керівних органів Уельсу, який одним із перших регіонів ЄС успішно виконав завдання зі створення РІС 3 .

«Гібридний» підхід до створення стратегії розумної спеціалізації було застосовано в Поморському воєводстві Польщі, де різні суб'єкти господарювання були залучені на різних етапах створення регіональної інноваційної стратегії: на етапі аналітичної роботи, формування економічного профілю підприємства. регіону, обґрунтування його сильних і слабких сторін, залучених до процесу, потенційних напрямків розвитку, представників бізнес-сектору та наукових кіл регіону; на етапі конкурсного відбору пропозицій за напрямками інтелектуальної спеціалізації було широко залучено експертне середовище (іноземні спеціалісти, польські експерти та представники регіону); на етапі остаточної розробки стратегії РІС 3 остаточне рішення приймали регіональні органи управління [20]. Таким чином було залучено максимальну кількість представників різних сфер та сфер діяльності регіону, сторонніх спеціалістів на різних етапах із чітким визначенням функцій кожного з них та їх взаємозв'язків. З точки зору ефективності організації процесу формування

стратегій розумної спеціалізації дослідницька група Центру досліджень європейської політики (EPRC) у вересні-листопаді 2016 року провела опитування учасників цих процесів у різних країнах з метою визначення проблем, які вони найчастіше борються з. Виявлено, що учасники процесу створення RIS 3 часто стикалися з труднощами, пов'язаними з надмірною кількістю учасників процесу і, як наслідок, складністю прийняття компромісних рішень та проблемою забезпечення ефективної взаємодії між суб'єктами, що формують стратегію. Близько 1/3 респондентів вказують на складність переосмислення напрямку інноваційної політики після негативного висновку Єврокомісії щодо вже розробленої стратегії.

Водночас учасники процесу створення інноваційної стратегії розвитку на основі розумної спеціалізації відзначають вагомі переваги запропонованого підходу: 1) можливість залучення до створення стратегії великої кількості суб'єктів з різними інтересами, потребами та досвід; 2) формування нових ідей та визначення можливостей розвитку; 3) створення нових баз даних та здатність аналізувати та враховувати інформацію та показники, яких бракує в статистичних базах даних та існуючих дослідженнях, створених на основі знань та досвіду учасників переговорного та консультаційного процесу.

Враховуючи розширення досвіду впровадження концепції інтелектуальних спеціалізацій у регіональний розвиток, все більш актуальним стає питання формування та впровадження RIS 3 в конкретних умовах, коли обставини та соціально-економічна ситуація можуть ускладнити виконання запланованих заходів. Більш популярним. Таким чином, у контексті проведеного дослідження було встановлено, що конкретні фактори мають значний вплив на розробку та реалізацію стратегії розумної спеціалізації.

1. Рівень децентралізації управлінських повноважень та фінансових ресурсів для їх реалізації. Це є одним із ключових факторів забезпечення стабільної позиції регіону в реалізації політики інноваційного розвитку території. Адже в країнах із низьким рівнем управлінської автономії та недостатніми фінансовими ресурсами на регіональному рівні неминуче

виникнуть проблеми з реалізацією регіональних інноваційних стратегій, що може призвести до передачі завдань щодо формування стратегій розумної спеціалізації на національному рівні (як це має місце в деяких країнах ЄС).

2. Якість і рівень розвитку інституційних структур, традиції організації управлінської діяльності в регіоні, досвід і здатність представників політико-адміністративної системи регіону забезпечити розробку та реалізацію інноваційних стратегій. Регіони з розвинутою системою управління, досвідом визначення пріоритетів та координації сторін політичних процесів, проведення узгодженої, довгострокової політики регіонального розвитку мають значні переваги в забезпеченні ефективної реалізації концепції на практиці, що водночас не дозволяє орієнтуватися виключно на територіальний підхід при впровадженні RIS 3, оскільки «розумна спеціалізація потребує використання налагодженої системи багаторівневого управління та горизонтальної координації політики» [25], тобто вимагає співпраці держави та регіону. в процесі його реалізації.

3. Рівень інноваційної активності підприємств, розвиненість інноваційної інфраструктури, наявність посередницьких організацій та науково-дослідних установ також суттєво впливають на сприйняття розумної спеціалізації та можливості її реалізації. З одного боку, регіони і навіть країни можуть зіткнутися з проблемою ефективної мобілізації критичної маси суб'єктів господарювання для участі у створенні стратегій розумної спеціалізації, з іншого боку, за наявності значної кількості потенційних учасників стратегії -у процесі формування може виникнути проблема ефективного відбору кандидатів для процесу прийняття рішень.

Враховуючи зазначені фактори, що впливають на формування та впровадження інтелектуальних спеціалізацій, а також стан економічного розвитку країн і регіонів, можна помітити значну різноманітність адміністративно-територіальних одиниць, що впроваджують RIS 3, та значний розрив у ефективність їх реалізації.

У процесі впровадження політики розумної спеціалізації Європейська комісія також приділяє увагу цьому аспекту, виділяючи групу відстаючих регіонів і створюючи в рамках цієї політики Проект підтримки відстаючих регіонів [2]. Основними завданнями проекту є надання підтримки на всіх етапах процесу впровадження РІС 3 з метою забезпечення економічного зростання та сприяння ефективному управлінню двома типами регіонів: 1) регіони з низьким рівнем розвитку, які характеризуються відсутністю економічного розвитку зростання протягом більше десятка років (включаючи: Центральну Македонію, Західну Грецію, Східну Македонію та Фракію (Греція), Алупію, Кампанію (Італія), Алгарве, Алентежу, Центральну Португалію, Північну Португалію (Португалія), Естремадуру (Іспанія); 2) менш розвинені регіони, які характеризуються певним рівнем економічного зростання, але відносно низьким рівнем ВВП (до них належать: Болгарія, Угорщина, Хорватія, райони Любуського воєводства, Куявсько-Поморського воєводства, Вармінсько-Мазурського воєводства, Підляського воєводства (Польща), північно-західна Румунія, південно-східна Румунія, південна Румунія, південно-західна Румунія, західна Румунія, північно-східна Румунія, центральна Румунія, Бухарест-Ілфов (Румунія)).

Під час реалізації Проекту було забезпечено тісну співпрацю експертів з державними та регіональними органами влади, представниками науки та бізнес-середовища з метою стимулювання впровадження смарт-спеціалізацій. Завдяки такій співпраці виявлено, що відстаючі регіони характеризуються особливостями розвитку, які гальмують процес впровадження розумної спеціалізації, зокрема:

- недостатня кількість інноваційно активних підприємств, посередницьких організацій та науково-дослідних установ, низький рівень розвитку інноваційної інфраструктури - переважно в регіонах і країнах з низьким рівнем розвитку бізнес-середовище створюють малі та середні підприємства, які характеризуються низьким інноваційним потенціалом, незацікавленістю міжнародних корпорацій у підтримці розвитку регіону;

- брак досвіду та обмежене стратегічне бачення представників бізнес-середовища та наукових інституцій [26] - у досліджуваних регіонах є відносно потужні університети та науково-дослідні інститути, які, однак, зосереджені переважно на освіті та фундаментальних дослідженнях; підприємства не мають наміру виходити на зовнішні ринки та не виявляють зацікавленості у співпраці з науковими установами;

- нерозвиненість інституційних структур та управлінської діяльності внаслідок взаємної недовіри суб'єктів господарювання, високого рівня корупції та низької культури співпраці;

- проблеми визначення пріоритетів у сферах економічної діяльності в контексті впровадження RIS 3, пов'язані, по-перше, з поширенням т.зв. «лобістських груп», які відстоюють інтереси конкретних бізнес-структур, і таким чином впливають на вибір сфер додаткового фінансування проектів і програм, по-друге, через упередження представників різних сфер і галузей економіки щодо доцільності впровадження інновацій та диверсифікація виробничої діяльності, що значно звужує коло учасників процесу створення стратегії RIS 3.

Тому варто зазначити, що у відстаючих регіонах впровадження інтелектуальної спеціалізації потребує не лише ефективної організації процесу прийняття та впровадження стратегій, а й зміни ставлення потенційних учасників до можливостей власного розвитку та зміни у підході до управління в контексті територіального розвитку. У таких регіонах процеси навчання та стимулювання розвитку RIS 3 мали різні форми та приносили позитивні результати. Зокрема, виявлено, що розвиток інтелектуальних спеціалізацій призвів до підвищення інтересу дослідників до можливості співпраці з промисловістю та сприяв зменшенню взаємної недовіри між сторонами, і, що не менш важливо, став рушійною силою. силу в процесі зміни управлінських процедур і стандартів і формування довгострокової політики на регіональному рівні [25].

Враховуючи те, що до категорії відсталих регіонів належать насамперед регіони та цілі країни Центрально-Східної Європи (Польща, Болгарія, Хорватія,

Угорщина, Румунія), слід звернути увагу і на Україну, яка характеризується схожими рисами економічного розвитку; на проблеми, що виникли в цих країнах у контексті впровадження смарт-спеціалізації, а також врахувати досвід країн ЄС на шляху інноваційної моделі регіонального розвитку, зокрема:

1) системні реформи в напрямку адміністративної та фінансової децентралізації, які тривають в Україні з 2014 року, хоч і характеризувалися значними позитивними зрушеннями, але через свою незавершеність та короткий термін не призвели до створення ефективних інституційних структур на регіональному рівні. Рівень, здатний забезпечити розробку, впровадження та фінансування інноваційних стратегій. Україна, як держава на пострадянському просторі, характеризувалася централізованою системою управління та традицією проведення політики розвитку на регіональному рівні. Це суттєво ускладнює можливість швидкого та ефективного формування та реалізації стратегій розумної спеціалізації в регіонах. Тому, на нашу думку, в Україні до впровадження розумної спеціалізації слід залучати як національний, так і регіональний рівні управління, щоб уникнути ризику неефективності та неспроможності регіональних органів влади реалізувати план. Незважаючи на широке залучення різних учасників до створення та реалізації стратегій розумної спеціалізації, саме держава має відігравати ключову роль у забезпеченні інноваційного розвитку країни (особливо в Україні, де політичні перетворення та сировинний обмін потребують економічного моделювання), оскільки лише на цьому рівні можливе ефективне використання численних державних стимулів і важелів (фінансування проектів, податкові пільги, пільгові кредити, гарантовані кредити тощо);

2) одним із ключових питань ефективності впровадження розумних спеціалізацій та формування інноваційних стратегій у регіонах є пошук достатніх джерел фінансової підтримки. Якщо половина стратегій у країнах ЄС не містить сформульованих оцінок, то для України така модель є неприйнятною через відсутність доступу до структурних фондів ЄС. Тому створення стратегії інтелектуальної спеціалізації має ґрунтуватися насамперед на чітко визначених і

достатніх джерелах фінансування (отримання коштів з ДФРР, національних та регіональних програм розвитку інноваційного розвитку та підприємництва, місцевих бюджетів, приватних інвесторів, наукових установ та ВЗО), залучення іноземних інвестицій тощо), по-друге, щодо механізму моніторингу та контролю за використанням цих коштів та посилення відповідальності на всіх етапах впровадження RIS 3;

3) для регіонів України характерні проблеми відстаючої групи регіонів ЄС (недостатня кількість інноваційних підприємств, посередницьких організацій та дослідницьких установ, низький рівень розвитку інноваційної інфраструктури, брак досвіду та обмежене стратегічне бачення представників бізнес-середовища та наукові установи, проблеми визначення пріоритетів сфер економічної діяльності в контексті впровадження RIS 3).

Отже, враховуючи ризик недостатньої кількості учасників процесу формування стратегії на регіональному рівні та нерозпізнавання потенційними учасниками можливостей інноваційного розвитку, важливою умовою формування стратегії розумної спеціалізації є широка інформаційно-консультативна робота. у діловому та науково-дослідницькому середовищі, що може призвести до позитивних змін у процедурах і стандартах управління, формуванні довгострокової політики на регіональному рівні та залученні багатьох учасників процесу регіонального розвитку на основі розумної спеціалізації.

ВИСНОВКИ

Магістерська робота присвячена дослідженню важливої наукової проблеми, пов'язаної з обґрунтуванням напрямів підвищення ефективності розвитку смарт-спеціалізації регіонів України. Основні висновки та результати дослідження полягають у такому.

Стратегії смарт-спеціалізації, що об'єднують діяльність державних організацій, наукових установ, бізнесу та громадської діяльності, дозволяють розробити ефективні орієнтири для подолання соціальних проблем регіону та диспропорцій у соціально-економічному розвитку. Як наслідок, регіональне співробітництво зростає, розвиваються інноваційні партнерства та об'єднуються зусилля кластерів. У результаті вищезазначені фактори створюють платформу можливостей смарт-спеціалізації, яка зводиться до таких елементів: є драйвером регіонального економічного зростання та ефективної роботи місцевої влади; диверсифікувати регіональні конкурентні переваги та закріпити спеціалізацію галузі; зміцнює підприємницькі можливості та відкриває інноваційний потенціал регіону; прискорює інноваційні зміни шляхом інтеграції науки, бізнесу, управління та суспільства; корелює з досягненням 17 глобальних цілей сталого розвитку людства; підвищує інвестиційну привабливість та імідж регіону; дає змогу отримати кошти з програм державної підтримки регіонів та субсидій ЄС; підвищує експортний потенціал регіону.

Якщо дивитися на міжнародний рівень смарт-спеціалізації, то варто зазначити, що Європейська комісія поставила пріоритетом на державному рівні розкриття потенціалу цифровізації для прискорення інноваційного розвитку менш розвинутих промислових регіонів. Це означає, що через розвиток розумної економіки ЄС прагне збалансувати рівень економічного розвитку на регіональному рівні шляхом активної підтримки слабких регіонів і потенціалу сильних регіонів.

Таким чином розумна спеціалізація сприяє перетворенню регіонів у європейські регіональні кластери світового рівня через стратегічні пріоритети

зростання, що відображено у відповідних теоріях і концепціях регіонального розвитку. Аналіз охоплює набір теорій і концепцій, які становлять необхідну основу для розумних спеціалізацій, обґрунтовують їх розгляд і забезпечують стратегічне бачення можливих перспектив регіонального розвитку. Враховуючи широкі перспективи смарт-спеціалізації, а також необхідність поглиблення співпраці нашої держави з країнами ЄС у рамках Європейської політики сусідства, необхідно поширювати в Україні інноваційну культуру регіонального розвитку та співпраці. Країни ЄС демонструють ефективну модель об'єднання та інтеграції можливостей підвищення конкурентоспроможності регіонів шляхом використання моделі розумної економіки. Це, у свою чергу, уможлиблює розробку та реалізацію сталої регіональної політики інноваційного розвитку та модернізації економіки. Тому досвід європейських країн, які мають успішний досвід впровадження інтелектуальної спеціалізації в регіональній економіці, необхідно адаптувати та застосувати в українських регіонах для забезпечення сталого розвитку та підвищення добробуту країни. Досягнення бажаного рівня національного розвитку можливе за умови створення в кожному регіоні сприятливого інноваційного клімату та запровадження системи взаємовигідної співпраці всіх учасників у рамках смарт-спеціалізації.

Сучасний розвиток суспільних відносин об'єктивно породив потребу у більш досконалії моделі економічного вдосконалення, яка полягає не лише у збереженні балансу між економічними, соціальними та екологічними елементами розвитку, а й спрямована на досягнення максимально довготривалих переваг від територія у сфері охорони здоров'я в системі відносин «фізична особа – суб'єкт – надавач медичних послуг – місцеве самоврядування». Це дозволить у майбутньому обмежити руйнівний вплив негативних явищ на систему охорони здоров'я регіону. Крім того, здоров'я розуміється як економічна стабільність, позитивне соціальне та екологічне середовище, а здоров'я - як складова людського потенціалу конкретної території.

Десятирічний досвід впровадження смарт-спеціалізації як інноваційного підходу до стимулювання економіки регіонів у країнах ЄС підтвердив її цінність

не лише для подальшого розвитку Європи, а й у глобальному масштабі. Досвід країн ЄС поступово запозичується та адаптується як країнами в контексті політики сусідства та розширення ЄС (зокрема Україною), так і країнами світу. Ці тенденції свідчать про те, що питання, які піднімаються в контексті формування стратегій розумної спеціалізації, тепер виходять за межі інтересів ЄС. Багато країн і міжнародні організації, зокрема ООН та OECD, стверджують про доцільність впровадження концепції розумної спеціалізації з можливістю закріплення та утримання лідируючих позицій у рейтингах конкурентоспроможності на міжнародних ринках завдяки стимулюванню регіональна динаміка. Такі організації, як ООН, ЮНЕСКО, ЮНІДО, серед інших, високо оцінили впровадження інтелектуальної спеціалізації в контексті реалізації Цілей сталого розвитку: «локалізація Цілей сталого розвитку може виграти від впровадження підходу із залученням інтелектуальних спеціалізація, оскільки сприяє інклюзивному діалогу, що веде до виявлення інноваційного потенціалу та конкурентних переваг».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bellini, N. Smart Specialisation in Europe: Looking Beyond Regional Borders. *Symphonya. Emerging Issues in Management*. 2015, , n. 1, pp. 22-29.
2. Berkowitz P. EU Budget for the future. The Future of Smart Specialisation in the European Union. *European Commission*. URL: <https://www.regjeringen.no/contentassets/bddde885a6d54598ad66a49b514256d8/berkowitz-future-of-smart-specialisation-verksted-2018.pdf>
3. Capello R., Kroll H. From theory to practice in smart specialisation strategy: emerging limits and possible future- trajectories. *European Planning Studies* 24(8), 2016, 1393-1406.
4. David P., Foray D., Hall B. Smart specialisation. The concept. *Knowledge Economists Policy Brief*. 9. Oct. 2007.
5. David P., Foray D., Hall B. Smart specialisation. The concept. *Knowledge Economists Policy Brief*. 9. Oct. 2007.
6. ECONOMIC INNOVATIONS Vol. 22, Issue 3 (76). C.98-109.
7. European Commission. National / Regional Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS3). Cohesion Policy 2014-2020: The new rules and legislation governing the next round of EU Cohesion Policy investment for 2014-2020 have been formally endorsed by the Council of the European Union in December 2013. 2013. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/smart_specialisation_en.pdf
8. European smart specialization for Ukrainian regional development: path from creation to implementation / Ye. Polishchuk, A. Ivashchenko, I. Britchenko et al. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Vol. 17 (2). P. 376–391. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17\(2\).2019.29](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17(2).2019.29).
9. European Structural and Investment Funds / European Commission. URL: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/overview>.
10. Ferry M., Bachtler J. Maximisation of synergies between European Structural and Investment Funds and EU instruments to attain Europe 2020 goals. *Study for the European Parliament's REGI Committee, DG for internal policies, Policy Department B: Structural and Cohesion Policies, Regional Development*, 2016, 51 p.
11. Foray D., David P., Hall B. Smart specialization: from academic idea to political instrument, the surprising career of a concept and the difficulties involved in its implementation. *MTEI Working Paper*. Lausanne, Switzerland, 16. 2011. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/29ad/6773ef30f362d7d3937c483003d974bc91c5.pdf>
12. Goddard J. Universities and Smart specialisation: challenges, tensions and opportunities for the innovation strategies of European regions / J. Goddard, L. Kempton, P. Vallance / *Ekonomiaz*. 2013. № 83 (2 cuatrimestre). P. 82-101.
13. Gómez Prieto J., Demblans J., Martínez A. Smart Specialisation in the world, an EU policy approach helping to discover innovation globally Outcomes, lessons and reflections from the first global workshop on Smart Specialisation. 2019/06/14. URL: https://www.researchgate.net/publication/333866933_Smart_Specialisation_in_the_world_an_EU_policy_approach_helping_to_discover_innovation_globally_Outcomes_lessons_and_reflections_from_the_first_global_workshop_on_Smart_Specialisation
14. Kroll H., Muller E., Schnabl E., Zenker A. From smart concept to challenging practice – How European regions deal with the commission's request for novel innovation strategies. Working paper Policy and Region No. R2/2014. Karlsruhe: *Fraunhofer ISI*
15. McCann P., Ortega-Argiles R. Smart Specialisation: Insights from the EU Experience and Implications for Other Economies. *Investigaciones Regionales – Journal of Regional Research*, 36 (2016), pp. 279-293.

16. Morgan K. Smart specialization for regional innovation: Underpinning effective strategy design (Work package 4). 2014. URL: <http://orca.cf.ac.uk/78221/1/Underpinning%20Effective%20Strategy%20Design.pdf>
17. New Cohesion Policy. 2020. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/2021_2027/
18. P., Pagliacci F., Russo M., Giorgi A. R&I smart specialisation strategies: classification of EU regions' priorities. Results from automatic text analysis. *Dipartimento di Economia Marco Biagi*. 2019/05/15. URL: https://www.researchgate.net/publication/334029783_RI_smart_specialisation_strategies_classification_of_EU_regions%27_priorities_Results_from_automatic_text_analysis
19. Pavone P., Pagliacci F., Russo M., Giorgi A. R&I smart specialisation strategies: classification of EU regions' priorities. Results from automatic text analysis. *Dipartimento di Economia Marco Biagi*. 2019/05/15. URL: https://www.researchgate.net/publication/334029783_RI_smart_specialisation_strategies_classification_of_EU_regions%27_priorities_Results_from_automatic_text_analysis
20. Polverari L. The implementation of Smart Specialisation Strategies in 2014-20 ESIF programmes: turning intelligence into performance. *European Policies Research Centre. IQ-Net Thematic Paper* 39 (2), 12/2016. URL: [https://www.eprc-strath.eu/public/dam/jcr:e14d1ac5-43d4-484f-853f-a6f40b8cd1c2/IQ-Net_Thematic_Paper_39\(2\).pdf](https://www.eprc-strath.eu/public/dam/jcr:e14d1ac5-43d4-484f-853f-a6f40b8cd1c2/IQ-Net_Thematic_Paper_39(2).pdf)
21. Questions and Answers on the EU Cohesion policy legislative package 2021–2027. 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/QANDA_20_2381
22. Raytner E. S. How rich countries became rich... And why poor countries remained poor. Summit book, 2019.
23. Realising potentials, increasing dynamics, creating the future. Becoming an Innovation Leader. *Strategy for research, technology and innovation of the Austrian Federal Government. Republik Osterreich*. March 2011, p. 50. URL: https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/89115/RTI_Strategy.pdf/08713cad-6d45-40a8-9e96-16a6f6265087
24. The Smart Specialisation Platform. URL: <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/home>
25. Trippl M., Zukauskaitė E., Healy A. Shaping smart specialization: the role of place-specific factors in advanced, intermediate and less-developed European regions. *Regional Studies*, 2019. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00343404.2019.1582763>
26. Veldhuizen C., Wilson B., Coenen L., Goedegebuure L., Schoen M. State of the Art Review of Smart Specialisation in Europe. *Melbourne Sustainable Society Institute*, 20.05/2018. 22 p.
27. Амоша О., Лях О., Солдак М., Череватський Д. Інституційні детермінанти впровадження концепції смарт-спеціалізації: приклад старопромислових шахтарських регіонів України. *Журнал європейської економіки*. 2018. Т. 17. № 3 (66). С. 310–344.
28. Аудиторський висновок (звіт незалежного аудитора) щодо річної фінансової звітності Державної інноваційної фінансово-кредитної установи станом на 31 грудня 2019 р. URL: <https://sfii.gov.ua/publiczna-informaciya/>.
29. Белявцева В. В., Хрипунова Д. М. Ключові виклики реалізації стратегії смарт-спеціалізацій в Україні. *Розвиток підприємництва в Україні: безпека здійснення господарської діяльності: матеріали круглого столу*. URL: http://ndipzir.org.ua/conference/2018/12/14/Beliavtseva_Khrypunova.pdf
30. Бжуска Я., Пика Я. Розумна спеціалізація регіону. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Логістика. 2012. № 749.. С. 362–366.
31. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20210101#n507>.
32. Возняк Г. В. Теоретико-методологічні аспекти формування моделі смарт-спеціалізації регіонів України. *Регіональна економіка*. 2021. № 2. С. 27–36. DOI: 10.36818/1562-0905-2021-2-3.
33. Грантові програми / Державна інноваційна фінансово-кредитна установа. URL: <https://sfii.gov.ua/projects-sale/>.

34. Грантові програми / Український культурний фонд. URL: <https://ucf.in.ua/>.
35. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
36. Деякі питання фінансування програм та проектів регіонального розвитку : постанова Кабінету Міністрів від 16.11.2016 № 827. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2016-%D0%BF#top>.
37. Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ni/dj_fin_igpp/dj_fin_idpp_u.xlsx
38. Дуб А. Р. Механізми фінансування смарт-спеціалізації (на прикладі структурних та інвестиційних фондів єс). *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 92-97. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4657&i=13>
39. Дуб А.Р. Джерела фінансування смарт-спеціалізації регіонів України. “Фінанси України”, 4. 2021. Місцеві фінанси. С.99-116.
40. Дунаев І.В. Ціннісні цілі модернізації регіональної економіки крізь призму принципу «розумної спеціалізації» Аналітика і влада : журн. експерт.-аналіт. матеріалів і наук. пр. Ін-ту пробл. держ. упр. та місц. самоврядування / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К. : НАДУ, 2014. № 9. 240 с.
41. Затверджено Програму сприяння інноваційному розвитку Львівщини / Департамент економічної політики. 2021. 16 берез. URL: <https://loda.gov.ua/news?id=57709>.
42. Захарова О. В., Федоренко Н. А., Деньга Л. М. Потенціал Черкаського регіону у запровадженні технологій смарт-спеціалізації. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. Черкаси, 2021. Вип. 60. С. 30–40.
43. Звіт про огляд видатків бюджету у сфері регіонального розвитку в частині реалізації програм і проектів регіонального розвитку за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку / Міністерство розвитку громад та територій України. 2018. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-napolityka/derzhavniy-fond-regionalnogo-rozvitku/oglyad-vidatkiv-byudzhetu-u-sferiregionalnogo-rozvitku/zvit-pro-oglyad-vidatkiv-byudzhetu-u-sferi-regionalnogo-rozvitkuv-chastini-realizatsiyi-program-i-proektiv-regionalnogo-rozvitku-za-rahunok-koshtivderzhavnogo-fondu-regionalnogo-rozvitku/>.
44. Інформація щодо завершених, поточних та запланованих до реалізації проектів міжнародної технічної допомоги за участі Міністерства фінансів України / Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodna-tehnicnadopomoga-v-kompetencii-minfin>
45. *Кулеш С.* За час роботи Український фонд стартапів профінансував 86 проектів на суму 80 млн грн. 2021. 1 лют. URL: <https://itc.ua/news/za-chas-roboti-ukra%D1%97nskijfond-startapiv-profinansuvav-86-proektiv-na-sumu-80-mln-grn/>.
46. Летуновська Н.Є. Зарубіжний та вітчизняний досвід участі підприємств у розвитку соціальної інфраструктури регіону. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2013. № 3(19). С. 43–49.
47. Летуновська Н.Є. Розвиток регіонів: від моделі економічного зростання до моделі здорової смарт-спеціалізації. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. Том 32 (71). № 4, 2021. С.80-87.
48. Мартінович П.Г. Смарт-спеціалізація регіону: засади формування, розвитку та поширення. *Збірник наукових праць ЧДТУ*. Випуск 67. С.43-50.
49. *Некрасов В.* 2000 заявок та 44 профінансовані стартапи: як працює Український фонд стартапів та хто отримує кошти з бюджету. 2020. 17 верес. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/09/17/665203/>.
50. Нечаєва І.А. Визначення, ознаки та характеристики старопромислового регіону. URL: http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/3564/1/Nechaeva_Definition.pdf.

51. Оголошення про проведення конкурсного відбору інноваційних проектів / Державна інноваційна фінансово-кредитна установа. URL: <https://sfii.gov.ua/competitions/ogoloshennya-pro-provedennya-konkursnogo-vidboru-innovacijnih-proektiv/>.
52. Паспорти бюджетних програм на 2021 рік / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/byudzheta-zakupivli/byudzheta-2021-rik/pasporti-byudzhetnih-program-na-2021-rik>.
53. Паспорти бюджетних програм на 2021 рік / Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/pasporti-bjudzhetnih-program>.
54. Патицька Х.О. Досвід впровадження смарт-спеціалізації як підходу до стимулювання економіки регіонів у країнах ЄС: уроки для України. ECONOMIC INNOVATIONS Vol. 22, Issue 3 (76). С.98-109.
55. Перелік проектів – переможців конкурсного відбору проектів регіонального розвитку, які можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від ЄС / Міністерство розвитку громад та територій України. 2020. 31 груд. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/sektoralna-byudzhetna-pidtrimka-yes/konkursnyj-vidbir-proektiv-regionalnogo-rozvytkuyaki-mozhut-realizovuvatysya-za-rahunok-koshtiv-derzhavnogo-byudzhetu-otrymanyh-vidyes-provedenyj-u-2020-roczi/perelik-proektiv-peremozhcziv-konkursnogo-vidboru-proektivregionalnogo-rozvytku-yaki-mozhut-realizovuvatysya-za-rahunok-koshtiv-derzhavnogobyudzhetu-otrymanyh-vid-yes/>.
56. Питання Державної інноваційної фінансово-кредитної установи : постанова Кабінету Міністрів України від 15.06.2000 № 979. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-2000-%D0%BF#top>.
57. Питання створення технопарків та інноваційних структур інших типів: Розпорядження Президента України від 23 січ. 1996 р. № 17/96-рп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/17/96-%D1%80%D0%BF#Text>
58. Полянська А.С., Михайлишин Х.В. управління конкурентоспроможністю регіону на засадах смарт-спеціалізації. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво, 2021 р., № 6 (123). С.97-104.
59. Про внесення змін до Порядку оцінки проектів регіонального розвитку, які можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу: Наказ М-ва розвитку громад та територій України від 15 квіт. 2020 р. № 94. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0493-20?find=1&text=%D1%81%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%82-%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86#w1_1
60. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серп. 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
61. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті Міністерству фінансів для забезпечення функціонування Фонду розвитку інновацій : постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.2018 № 1110. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1110-2018-%D0%BF#Text>.
62. Про затвердження форм державної статистичної звітності по статистиці науки, інформатики і інновацій та інструкцій про порядок їх заповнення: Наказ М-ва статистики України від 06 лип. 1995 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0235-95#Text>
63. Про створення Державного інноваційного фонду: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лют. 1992 р. № 77. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-92-%D0%BF#Text>
64. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 лип. 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text/>

65. Програма InnovFin – фінансування інноваційних проєктів / Спільна ініціатива Європейського Інвестиційного Фонду (ЄІФ) та Європейського Союзу (ЄС). URL: https://sme.gov.ua/support_programs/programa-innovfin-finansuvannya-innovatsijnyhproyektiv/.
66. Програми підтримки бізнесу / Портал для підприємців. URL: https://sme.gov.ua/support_programs/page/6/?filter_program_support&filter_program_type&filter_program_region=0.
67. Романюк С.А. Еволюція підходів до підтримки регіонального розвитку в країнах світу. *Ефективна економіка*. 2013. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1829>.
68. Слинко М. Ю. Перспективи інноваційного розвитку регіонів України через реалізацію інструмента смарт-спеціалізації. *Економіка і організація управління*. 2020. № 4 (40). С. 167–177.
69. Слинко М.Ю. Нормативне підґрунтя реалізації смарт-спеціалізації в регіонах України. Збірник наукових праць ЧДТУ. Випуск 61. С.75-83.
70. СМАРТ-спеціалізація в Україні: чому не так, як в Європі? URL: <https://www.industry4ukraine.net/bez-kategori-uk/smart-speczializacziya-v-ukrayini-chomu-ne-tak-yak-v-evropi/>.
71. Сторонянська І. З. Територіальний розвиток і регіональна політика. Стратегування регіонального розвитку на засадах смарт-спеціалізації : наукова доповідь. Львів : ІРД НАНУ. 2020. 141 с. URL: <http://surl.li/axryg>
72. Територіальний розвиток і регіональна політика. Стратегування регіонального розвитку на засадах смарт-спеціалізації : наук. доп. / наук. ред. І. З. Сторонянська. Львів : ІРД НАНУ, 2020. 141 с. (Сер. : проблеми регіонального розвитку). URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20200035.pdf>.
73. Угода про фінансування Програми підтримки секторальної політики – Підтримка регіональної політики України (контракт на реформу сектора) від 27.11.2014 № 984_019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_019#top.
74. Чикаренко І. А., Маматова Т. В. «Розумна спеціалізація» як цільовий орієнтир стратегічного розвитку територіальних громад. *Strategic Management: Global Trends and National Peculiarities*. coll. monograph. Poland: Baltija Publishing, 2019. С. 406–420.
75. Шевченко А. В. Стратегічні пріоритети впровадження смарт-спеціалізації у промисловості України. *Бізнес Інформ*. 2019. № 10. С. 130–135. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-10-130-135>.
76. Якушева О. В. Павловська А. С. Еволюція теорії конвергенції в контексті інтеграції соціально-економічної системи регіонів. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2022. Вип. 64. С. 14–26.

Виконав:

студент магістратури за
спеціальністю 281 Публічне
управління та адміністрування
денної форми навчання

« ____ » _____ 2024 р.

Підпис

Андрій ГАЛАШ

Ініціали, прізвище

Науковий керівник:

« ____ » _____ 2024 р.

Підпис

Ірина ЮРИЧИНА

Ініціали, прізвище

Робота допущена до захисту:

« ____ » _____ 2024 р.

Підпис

Едуард ЩЕПАНСЬКИЙ

Ініціали, прізвище